

Stranický systém v restrukturalizaci? Volby 2010 v kontextu percepcie politiky a politických stran českou veřejností

Jan Červenka

Party System in the Restructuring? Elections 2010 in Context of Czech Public's Perception of Politics and Political Parties

Abstract: Parliamentary elections in May 2010 ended with unexpected and somewhat revolutionary results: they brought heavy losses to all traditional established parties within the Czech party system, which appeared to be relatively stable since the second half of 1990s, two lesser parliamentary parties were eliminated from the Chamber of Deputies, and two new political parties emerged among successful subjects surpassing quite easily the existing electoral clause of five percent. The text analyzes these results, as well as some attitudes of Czech public identified by exit poll and other sociological surveys and post-election development, and it tries to answer the question, whether the elections in 2010 meant any deep and lasting shift in long-term development of the party system in the Czech Republic or whether it was rather an incidental anomaly without persistent impact on the party system, which will gradually restore itself more or less in the shape that characterized it for one and half of decade before the elections in 2010.

Keywords: Czech party system, parliamentary elections 2010, public opinion and attitudes.

Volby do Poslanecké sněmovny v roce 2010 přinesly řadu překvapení a v kontextu dlouhodobého vývoje české politické scény a stranického systému, který se od druhé poloviny 90. let až donedávna jevil jako již poměrně usazený a stabilizovaný, představovaly silný otřes, jenž těžce zasáhl prakticky všechny etablované strany. Ve volebním vysílání České televize v reakci na zveřejnění prvních odhadů volebních výsledků, jež se od skutečnosti tentokrát příliš neodchýlily, padala ze strany renomovaných politologů a komentátorů vyjádření, že to je „největší revoluce v jedné jediné volbě“ (Tomáš

Lebeda), „že tyto volby jsou zemětřesením z hlediska politologického a že dojde k restrukturalizaci celého stranického systému“ (Michal Klíma) nebo že to je „revoluce v stranickém systému a nejsenzáčnější výsledek od voleb v roce 1996“ (Jindřich Šídlo), jakkoli zde zaznívaly i poněkud odlišné názory.¹ Mohutný dojem převratnosti volebního výsledku ještě do konce téhož dne umocnila i okamžitá rezignace či poskytnutí funkce k dispozici hned tří předsedů doposud parlamentních stran a jedné strany mimoparlamentní.² Posléze o květnových volbách jako o revoluci v stranickém systému nebo o politic-

kém zemětřesení poměrně běžně referovali nejen novináři, političtí komentátoři nebo aktéři politického dění, ale i autoři odborných politologických textů.³ Ačkoli podobná vyjádření lze vnímat i jako určitou terminologickou nadsázku, senzacionalizující žurnalistickou zkratku nebo rétorickou hyperbolu, těžko jim lze při pohledu na suchá fakta upírat jakékoli věcné podstatnění.

V souvislosti s touto událostí v českém stranickém systému se pochopitelně vynořuje řada otázek. Jednou z nich je samozřejmě to, co se vlastně v oněch květnových volbách do Poslanecké sněmovny přihodilo a proč k tomu došlo. Další otázkou pak je, zda poslední volby do Poslanecké sněmovny a jejich výsledek představují zásadní zlom ve vývoji českého stranického systému, respektive počátek nějaké trvalejší změny v jeho základní podobě, nebo zda šlo jen o jakýsi mimořádný, anomální výkyv, který vyplynul z momentálních okolností, za nichž se volby odehrály, přičemž stranický systém se postupně vrátí víceméně do podoby, jež jej charakterizovala v předchozím půldruhém desetiletí. Pokusme se nyní nad těmito otázkami alespoň v krátkosti zamyslet a přitom využít jako možné vodítko i dostupné informace, jež nabízejí data z různých empirických šetření zaměřených na politiku, politické strany a volební chování.

Pro bližší a snazší pochopení toho, co z hlediska stranického systému znamenaly samotné volby do Poslanecké sněmovny a co v tomto ohledu naznačuje povolební vývoj, bude přitom užitečné začít alespoň stručnou rekapitulací toho, jak se tento stranický systém vyvíjel a jak vypadal v předchozím období.⁴ I když i dříve během let, kdy o českém stranickém systému můžeme mluvit jako o poměrně vykrytalizovaném a stabilním, docházelo k některým výrazným posunům a turbulencím v podobě a celkovém spektru relevantních stranických subjektů, jako byl např. vznik Unie svobody po rozkolu v ODS na počátku roku 1998 nebo „čtyřkoaliční“ reakce na tzv. opoziční smlouvu po volbách v témže roce, kvalitativně šlo o změny víceméně se odehrávající na půdorysu již utvořeného stranického systému, přičemž – bez ohledu na konkrétní názvy a personální skladbu dílčích subjektů – tento systém byl v jádru tvořen stále stejnými politickými proudy konstituovanými okolo poměrně ustálených klasických konfliktních linií, byť silně ovlivněných specifickou situací a logikou vývoje postkomunistické transformace, a v případě nahrazení některé konkrétní strany novým subjektem byl tento substitut – bez „zátěže minulosti“ spojené např. s aférami jednotlivých představitelů, dluhy v stranické pokladně nebo neprůhledným a problematickým financováním apod. – programově a do značné míry i personálně pokračovatelem svých předchůdců.

Liberalně-konzervativní Občanskou demokratickou alianci, kterou navzdory jejím četným silně konzervativním tendencím volili zejména liberalně orientovaní voliči z měst s vyšším vzděláním a mladšího věku, tak nahradila podobně zaměřená Unie svobody, do níž přešli i někteří členové ODA a která oslovovala v zásadě tytéž voliče. Její roli následně (a v evropském kontextu trochu paradoxně, i když v logice a specifčnosti vývoje českého stranického systému po roce 1989 nikoli překvapivě) převzala Strana zelených pod novým vedením Martina Bursíka. Tyto menší pravicové či středově pravicové subjekty, vedle nichž působila i řada dalších, podobně programově profilovaných a o přízeň týchž voličů se ucházejících stran (SNK-ED, Cesta změny aj.), tvořily komplement a záro-

veň konkurenční alternativu k „velké“ liberalně-konzervativní Občanské demokratické straně (ODS), vůči níž se zpravidla vymezovaly v určitých tématech, jako např. regionální samospráva, Evropská unie, rozvoj občanské společnosti, ekologie apod., kde ODS, výrazně ovlivněná názory svého „otce zakladatele“ Václava Klause, zastávala zpravidla konzervativnější a skeptičtější stanoviska, případně vůči ní vystupovaly s kritikou „zprava“, např. kvůli opoziční smlouvě, označované mj. za zradu pravicových voličů, pomalé deregulaci, „nedostatečným“ reformám v sociální politice, zdravotnictví, daňovém systému apod. Vzhledem k tomu, že otevřený euroskepticismus, despekt vůči zelené problematice i občanské společnosti nebo některé další postoje ODS a jejich předáků, stejně jako její nedořešené finanční a jiné kauzy či kontroverzní osobnosti ve vedení nebyly nikdy všeobecně akceptovatelné mezi středopracivě orientovanými voliči, zaznamenávaly tyto malé strany dílčí úspěchy ve volbách nejen do Poslanecké sněmovny, ale i do Senátu, Evropského parlamentu či krajských a obecních zastupitelstev, ačkoli žádná z nich jednotlivě nebyla s to tyto úspěchy konzistentně reprodukovat, aby se stala stabilní součástí parlamentní scény.⁵ V druhé části spektra pak z původně roztržité „demokratické“ levostředové a levicové opozice první poloviny 90. let,⁶ která se vůči tehdejší koaliční středopracivě vládě vedené ODS v čele s Václavem Klausem vymezovala zejména v otázce pojetí a celkové koncepce ekonomické transformace, privatizace, majetkových restitucí a obecně v hospodářské a sociální politice, ale také třeba v otázce územněsprávního členění a samosprávy, obecného referenda, přímé volby hlavy státu i místních samospráv atd., nepříliš úspěšným integračním úsilím,⁷ ale o to úspěšnějším následným „gravitačním“ působením v řádných a následně předčasných volbách do Poslanecké sněmovny v letech 1996 a 1998 vykrytalizovala silná protiváha do té doby zdaleka nejsilnější ODS v podobě České strany sociálně demokratické (ČSSD) v čele s Milošem Zemanem, která se stala prakticky hegemonem nekomunistické levice a která dokázala posbírat i velkou část protestních hlasů, z nichž dříve profitovali pravicově populističtí republikáni a komunisté. I když tento sociálnědemokratický proud nebyl v průběhu času voličsky ani zdaleka tak pevný a „disciplinovaný“, jako tomu bylo u jiných směrů, což se mimo jiné projevovalo až do krajských a senátních voleb na podzim roku 2008 pravidelně nevalnými výsledky ČSSD ve všech jiných typech voleb kromě těch do Poslanecké sněmovny, v samotných volbách do dolní komory parlamentu, všeobecně vnímaných jako volby nejdůležitější, se mezi roky 1998 a 2006 podpora ČSSD nikdy nedostala pod 30 % a od roku 1996 se v absolutním vyjádření pohybovala vždy okolo či nad hranicí půldruhého milionu oprávněných voličů.⁸ Třetí, relativně slabší, avšak voličsky velmi stabilní a politicky významný proud, který můžeme definovat jako křesťanskodemokratický, tvořila tradiční lidová strana, která od 90. let 20. století působí pod názvem Křesťanská a demokratická unie – Československá strana lidová a která byla do voleb v roce 2010 vždy zastoupena v Poslanecké sněmovně a až na dvě výjimky i ve všech vládách v historii samostatné České republiky.⁹ Čtvrtým proudem, majícím navzdory trvalé politické izolaci a ostrakizaci ze strany ostatních subjektů stabilní zastoupení na parlamentní úrovni, byla ideologicky poměrně ortodoxní komunistická strana, která se na rozdíl jiných bývalých „státostran“ někdejšího východního bloku úspěšně bránila jak hlub-

ší transformaci v levicovou stranu sociálnědemokratického ladění, tak i politické marginalizaci,¹⁰ když si udržela přízeň svých „skalních“ voličů a v některých případech dokázala těžit z nespokojenosti a tíživých dopadů ekonomických změn ziskem protestních hlasů či hlasů od voličů ze sociálně slabších skupin obyvatelstva, kteří v KSČM mnohdy vidí nejlepšího, ne-li jediného zastávce svých zájmů.¹¹

Výše nastíněný obraz politické parlamentní scény, který se začal rýsovat už v průběhu první poloviny 90. let a který definitivně vykryštalizoval ve volbách v letech 1996 a 1998, kdy ze spektra parlamentních stran postupně vypadly subjekty tvořící někdejší LSU, regionálně zakotvené moravistické HSD-SMS i pravicově populistické Sdružení pro republiku - Republikánská strana Československa (SPR-RSČ) Milošava Sládka, ovšem poslední volby do Poslanecké sněmovny značně rozrušily. Obě doposud výrazně největší strany zaznamenaly hluboký propad voličské přízně, v případě ČSSD navíc poměrně nečekány, a i když skončily na prvních dvou místech, jejich předstih před třetí v pořadí TOP 09 byl relativně malý a ani odstup obou zbývajících „menších“ stran, jež se dostaly do Poslanecké sněmovny, nebyl tak velký, jako tomu bývalo v minulosti. Z Poslanecké sněmovny navíc vypadly hned dvě bývalé koaliční strany, Strana zelených a hlavně dosavadní stálíce parlamentní scény i vlád nejen v polistopadové historii KDU-ČSL. Namísto nich do parlamentu pronikly dva nové subjekty, TOP 09 a strana s názvem Věci veřejné, které se v nejednom ohledu ze zaběhnutého schématu politické scény poněkud vymykaly. Ačkoli programově a institucionálně nebyly oba tyto subjekty před volbami zcela čitelné, přesto získaly několikanásobně větší podporu voličů, než jakou mívali kdykoli v minulosti křesťanští demokraté a liberálně-konzervativní konkurenti ODS v postavení čtvrté a páté parlamentní strany. I když po volbách s ODS podle očekávání utvořily koalici programově podobnou té, která vznikla v minulém volebním období, od jejich bývalých koaličních partnerů se přinejmenším v některých ohledech zásadně lišily.

Ačkoli u TOP 09 existovala zřetelná personální kontinuita jak s KDU-ČSL, jejíž někdejší předseda Miroslav Kalousek stranu fakticky vymyslel a založil a z níž významná část členů patřících k jeho příznivcům přešla k novému uskupení, tak i s ODA, US-DEU, ODS a dokonce i Stranou zelených, šlo o subjekt, který byl v porovnání s výše uvedenými, programově zřetelně vyprofilovanými stranami specifický,¹² a to nejen programově, ale zejména strategií a stylem sebeprezentace. Personální obsazení vedení nově utvářené strany sice jasně naznačovalo, že TOP 09 bude hájit a prosazovat konzervativní stanoviska a pravicovou politiku zejména v sociálněekonomické oblasti, což v tomto směru poměrně radikální volební program uveřejněný na konci března 2010, který někteří komentátoři a političtí konkurenti označili za „pravicový populismus“, jen potvrdil. Konkrétní programové záměry a cíle TOP 09 však zůstávaly až do té doby značně mlhavými,¹³ přičemž k rozhodujícímu vzestupu podpory strany v průzkumech došlo již před tím.¹⁴ Tato od svého vzniku mediálně velmi výrazná strana se dlouho navenek představovala hlavně svými známými a populárními tvářemi v čele s Karlem Schwarzenbergem, který byl dosazen do funkce předsedy,¹⁵ kritikou zavedených stran zejména v souvislosti se situací okolo veřejných financí a jejich „nezodpovědné politiky“, spočívající v odkládání „nutných reforem“, jakoby neideologickým, pragmatickým

přístupem k politice a svojí ostentativní podporou oblíbené vlády Jana Fischera. Tato strategie jí přinesla výrazný úspěch, když TOP 09 dokázala přetáhnout podstatnou část tradičních voličů ODS a zároveň úspěšně sbírat jak hlasy těch, kdo dříve volili menší liberální strany či zelené, tak hlasy mladých prvovoličů a lidí nespokojených s politikou a s jednáním tradičních politických stran nebo prostě jen vyděšených „řeckým scénářem“, s nímž představitelé nejen TOP 09 v předvolebním období hojně operovali. Jedním z poněkud paradoxních a zároveň signifikantních důsledků této strategie bylo a doposud do značné míry je to, že i když se přinejmenším verbálně TOP 09 staví výrazně napravo i v poměru k ODS, její voliči se na pravolevé škále v průměru řadí vždy o něco blíže středu, než stoupenci ODS.¹⁶

Ještě daleko méně čitelným a proti etablovaným stranám ostře se vymezujícím nováčkem parlamentní scény se staly Věci veřejné, které představují docela nový fenomén v českém politickém prostředí. Strana, která se prezentuje jako zdola utvářený praktický model „přímé demokracie“ a středový či středově pravicový politický subjekt, je podle všeho ve skutečnosti uskupením plně provázaným s podnikatelskými aktivitami a firmami okolo zakladatele bezpečnostní agentury ABL Víta Bárty, jeho společníků a obchodních partnerů. Původně malá pražská komunální strana a zároveň společnost spojená s vydáváním časopisů Pražan a Věci veřejné se po příchodu Bárty a dalších lidí z ABL záhy proměnila v ambiciózní, velkoryse financovaný a důsledně marketingově řízený projekt s cílem šířejí proniknout do politiky nejen na komunální, ale i na celostátní úrovni. Přitom se soustředila zejména na využití všeobecné nespokojenosti s politickou situací a s působením zaběhnutých politických stran a jejich dlouhodobě známých představitelů (v terminologii samotných „věčkářů“ tzv. dinosaurů), k jejichž odchodu či odstranění ve své kampani soustavně vyzývala. Dominantními tématy její kampaně se staly veřejností trvale deklarované „nejzávažnější problémy“, jako kriminalita, korupce, fungování justice, neprůhledné přidělování státních zakázek, rozpočtové hospodaření státu, zneužívání sociálního systému, zdravotnictví, otázka tzv. sociálně nepřizpůsobivých občanů, snižování byrokracie a podobně, přičemž v tomto ohledu uplatňovala široce zaměřený populismus a expresivní antielitářskou rétoriku v kombinaci s dynamickým způsobem komunikace, využívajícím mj. internet a sociální síť, reklamními triky, jako byl kalendář s pózujícími političkami VV, i různými přímými akcemi typu vysílání „sociálně-intervenčních hlídek“ na problematická místa v ulicích Prahy v týdnech před parlamentními volbami. Navzdory silné kritice pochybných praktik VV mj. ve vztahu k vlastním kandidátům či k fungování proklamované „přímé demokracie“ mezi jejich registrovanými příznivci, stejně jako navzdory informacím a spekulacím o podezřelých politických a ekonomických vazbách a netransparentním pozadí strany a jejich čelných představitelů, které se objevily již před volbami, strana ve volbách získala značnou podporu zejména z řad neukotvených a nespokojených voličů hledajících alternativu k dosavadním parlamentním stranám a velmi pohodlně s téměř 11 % překonala pětiprocentní hranici pro vstup do Poslanecké sněmovny.

Kromě těchto dvou úspěšných nových subjektů se navíc ve volbách do Poslanecké sněmovny objevily i další politické „novotvary“, z nichž přinejmenším dva - sociálnědemokra-

ticky orientovaná Strana práv občanů Zemanovci bývalého předsedy ČSSD Miloše Zemana a euroskeptické uskupení Suverenita - Blok Jany Bobošíkové – získaly poměrně významnou podporu ze strany voličů na úkor tradičních stran, čímž ovlivnily celkové rozložení sil v Poslanecké sněmovně, ačkoli samy do ní nevstoupily.

Výsledky exit pollu agentury SC&C pro Českou televizi přitom ukázaly, že téměř polovina lidí, kteří v roce 2006 volili ODS, přešla k jiné straně, z toho zdaleka nejčastěji k TOP 09, ale ve významném počtu i k VV. Z někdejších voličů ČSSD, kteří se dostavili k volbám v květnu 2010, pak svoji volbu přehodnotila více než třetina, a to celkem rovnoměrně ve prospěch VV, SPOZ, KSČM, Suvenity a v menší, byť nikoli nevýznamné míře i TOP 09. TOP 09 a VV přebraly i největší část bývalých voličů Strany zelených, jejíž volbu z roku 2006 opakovala jen pětina původních příznivců. KDU-ČSL, již zůstalo věrných 60 % stoupců z roku 2006, pak pod hladinu nutnou k překonání uzavírací klauzule zřejmě poslal v absolutním vyjádření sice nevelký, avšak při malé tradiční voličské bázi osudný odliv voličů ve prospěch TOP 09, když jiné drobnější ztráty byly vesměs kompenzovány přílivem voličů opačným směrem. V podstatě jedinou stranou, která si přes určitou ztrátu v absolutním i relativním počtu hlasů¹⁷ udržela naprostou většinu svých dřívějších voličů, tak byla KSČM, kterou volily více než čtyři pětiny z nich, přičemž menší přesun od ní, více než kompenzovaný pohybem v opačném směru, směřoval k ČSSD.¹⁸ TOP 09 a VV byly navíc jako jediné z parlamentních stran výrazně nad průměrem v získávání hlasů od prvovoličů, přičemž nadprůměrně získávaly i u lidí, kteří v roce 2006 nevolili, zatímco tradiční strany (s výjimkou ODS v případě prvovoličů, mezi nimiž její podpora byla alespoň na průměru) v tomto směru hluboce zaostaly.

Pokud jde o příčiny volebního otřesu v politickém spektru, patrně jich existuje vícero a může jít i o důvody zcela specifické. Dílčím tématem, které nepochybně mělo na rozhodování voličů podstatný vliv, byla situace okolo rozpočtového schodku, veřejného dluhu a konsolidace veřejných financí.¹⁹ Nepochybným dominantním „vlastníkem“ tohoto tématu, který z velké části na něm postavil svoji sugestivní předvolební kampaň²⁰ a který z něj efektivně vytěžil nejvíce, se stala záhy po svém vzniku strana TOP 09 pod taktovkou tehdy bývalého i budoucího ministra financí M. Kalouska. I když nemáme k dispozici žádná data, která by specificky měřila to, jakým způsobem voliči hodnotili jednotlivé strany v souvislosti s veřejnými financemi, podle výzkumu CVVM ze září 2010 byla TOP 09 vedle ODS stranou, kterou respondenti relativně nejčastěji označovali jako tu, která „má program umožňující hospodářský růst“.²¹ [Šamanová 2010a, 2011a] Z toho lze nepřímou usuzovat, že právě v oblasti veřejných financí, na níž se v kampani silně koncentrovala, byla TOP 09 široce vnímána jako silný a věrohodný aktér. V tom jí, zejména v komparaci s ideologicky blízkou ODS, která se na veřejné finance rovněž výrazně zaměřila, silně nahrávala skutečnost, že byla v pozici nové „očistovatelské“ strany [Hanley 2011], na níž neleží břímě zodpovědnosti za vznik a neřešení tohoto problému, jakoli personálně to zejména v případě M. Kalouska a dalších představitelů TOP 09, patřících donedávna k elitám KDU-ČSL nebo jiných vládních stran, úplně neplatí. V porovnání s ČSSD pak vedle již zmíněné novosti TOP 09 v souvislosti s tématem veřejných financí a zadlužení její výhodou bylo hlu-

boce zažité chápání pravicových stran jako ekonomicky zdatnějších²² a rozpočtově odpovědnějších než strany levicové, což je obecná tendence i v mezinárodním kontextu, a dále zřejmě pasivita ČSSD v tomto tématu, který nebyl dominantní programovou prioritou v její kampani a ke kterému přistupovala většinou defenzivně pod tlakem útoků pravicových stran, jež ji označovaly za hlavního viníka existence stávajícího veřejného dluhu a rozpočtových schodků v době hospodářského růstu, kdy ČSSD byla hlavní vládní stranou,²³ přičemž argumentovaly, že její případné vítězství, pokud by měla plnit své předvolební sliby, by vedlo k dalšímu výraznému zadlužování.

Nicméně toto dílčí téma, stejně jako rovněž ve veřejném mínění i v kampani silně rezonující téma korupce v politice a zejména v politických stranách,²⁴ nevysvětluje uspokojivým způsobem tak náhlý a výrazný otřes celého stranického systému a pronikavý úspěch nových stran. Ani v jednom případě totiž nešlo o nový problém, který by se náhle vynořil v období před sněmovními volbami v roce 2010, i když dluhová krize v Řecku otázku stabilizace veřejných rozpočtů zcela jistě učinila o něco naléhavější, než tomu bylo ve volbách v roce 2006 či 2002, kdy téma reformy veřejných financí a stabilizace rozpočtů bylo rovněž jedním z leitmotivů kampaně některých stran. Totéž platí i o otázce důchodové reformy, reformy daní, změn v sociálním systému, ve zdravotnictví nebo ve školství. Většina těchto otázek, které jsou (s výjimkou korupce) pevně zakotveny v dominantní sociálněekonomické „pravolevé“ dimenzi, podél níž především se formoval celý český stranický systém již od první poloviny 90. let, rozděluje českou společnost způsobem, který již zavedené strany svoji programovou nabídkou dobře pokrývají, a to bez ohledu na to, jestli tyto rozpory a jejich reprodukce vycházejí zdola nahoru (bottom-up) či naopak shora dolů (top-down).²⁵ V postojích k těmto otázkám navíc nenastal žádný výrazný posun tím či oním směrem, stejně jako v pravidelně sledovaném sebezařazení na škále levice-pravice,²⁶ jež by ukazovaly na obrat české společnosti směrem doprava, k němuž ve volbách do Poslanecké sněmovny v květnu 2010 zdánlivě došlo. O něm ostatně v žádném ohledu nevypovídají ani postoje české veřejnosti ke koaliční vládě Petra Nečase [Šamanová 2011b], která se v relaci k impozantnímu volebnímu zisku od počátku těší velmi nízké a postupně rychle klesající důvěře,²⁷ ani výsledek říjnových voleb do třetiny Senátu, po kterých historicky vůbec poprvé získala levice a dokonce samotná ČSSD v horní komoře parlamentu většinu, když kandidáti koaličních stran zvítězili jen v deseti z 27 obvodů, přičemž ale fakticky obhajovali 24 mandátů z roku 2004.²⁸ Tyto okolnosti, které jsou zjevně nekonzistentní s konvenční interpretací voleb do PS v roce 2010 jako „historického vítězství pravice“²⁹ a zdroje silného mandátu její koaliční vlády, nutně vyvolávají otázku, co se vlastně v oněch květnových volbách stalo a jak čist jejich výsledek.

Při bližším zkoumání volebního výsledku a také výsledků odpovědí respondentů na otázky v exit pollu a v dalších výzkumech zaměřených na volební chování a rozhodování voličů zjistíme, že poslední volby do PS byly v tomto směru dosti atypické a rozhodně velmi odlišné od všech dosavadních voleb v historii samostatné České republiky.

Prvním velice nápadným rysem posledních voleb je překvapivě vysoký podíl propadlých hlasů pro strany, které nepřekročily pětiprocentní uzavírací klauzuli (viz tabulku 1). Ten se oproti volbám v roce 2006, kdy činil jen 6 %, více než

ztrojnásobil a byl výrazně vyšší i v porovnání s trojimi předchozími volbami do PS v letech 1996, 1998 a 2002, kdy na jedné straně už můžeme hovořit o českém stranickém systému jako o v podstatě vykryštalizovaném³⁰ a kdy si na druhé straně voliči již zvykli na existenci uzavírací klauzule a její důsledky, čemuž do značné míry takticky přizpůsobili své jednání, aby omezili riziko propadu svého odevzdaného platného hlasu. Pouze v prvních dvou porevolučních parlamentních volbách před rozdělením federace, kdy ještě voliči volili do České národní rady a dvou komor Federálního shromáždění, byl podíl propadlých hlasů srovnatelný nebo i vyšší³¹ než v roce 2010. Vzhledem k tomu, že volební klauzule se od předchozích voleb nezměnila, je těžké enormní nárůst propadlých hlasů vysvětlit jinak, než výraznou změnou chování podstatné části voličů, kteří zřejmě opustili takticky racionální přístup k volbě zaměřený na minimalizaci rizika ztráty v podobě propadnutí hlasu odevzdaného pro neúspěšnou stranu ve prospěch přístupu sledujícího primárně jiné cíle a motivy. Na tom příliš nemění ani okolnost, že k propadu hlasů přispěly i dvě do té doby parlamentní strany KDU-ČSL a SZ (společně získaly 6,8 %), protože i bez nich by propad hlasů byl stále dvakrát vyšší než v roce 2006. Navíc u SZ bylo z výzkumů stranických preferencí již poměrně dlouho před volbami zřejmé, že překročení volební klauzule v jejím případě je jen velmi málo pravděpodobné, a ani KDU-ČSL v předvolebních šetřeních nezaznamenávala podporu, která by jí v tomto směru dávala velké naděje,³² takže v obou případech bylo hlasování pro tyto strany – na rozdíl od voleb v roce 2006 – spojeno se značným rizikem propadnutí hlasu. Ostatně ani nakonec výrazně úspěšné Věci veřejné v tomto ohledu neskýtaly předem žádnou velkou jistotu, neboť jejich šance na překonání volební klauzule se vůbec poprvé ukázaly teprve v únoru 2010, kdy tato strana poprvé získala více než 5 % ve volebním modelu CVVM, a následně v březnu, kdy jejich vzestup potvrdil i volební model STEM. I když s blízcími se volbami u obou společností byl zaznamenáván zřetelný vzestup preferencí VV, vzhledem k tomu, že šlo o novou a relativně neznámou stranu, jejímž jediným volebním výsledkem na celonárodní úrovni doposud byl zisk pouhých 2,4 %, respektive necelých 57 tisíc hlasů ve volbách do Evropského parlamentu v červnu 2009,³³ nebylo překonání volební klauzule v tomto případě zdaleka jisté již jen kvůli tradiční volatilitě podpory pro nové a mimoparlamentní strany,³⁴ stejně jako kvůli slabé vazbě potenciálních voličů na tuto stranu.³⁵ Prakticky jen u etablovaných velkých stran ODS a ČSSD, menší, avšak dlouhodobě velmi stabilní KSČM a nové TOP 09, jejíž podpora se před volbami již více než půl roku bezpečně držela vysoko nad hranicí volitelnosti, existovala poměrně vysoká míra jistoty, že jim odevzdaný hlas nepropadne. Přesto značná část voličů, kteří investovali námahu a čas, aby se dostavili k volbám, odevzdala hlas jiným stranám, a to včetně těch, kterým předvolební průzkumy nedávaly prakticky žádnou naději, že by se mohly k pětiprocentní hranici alespoň přiblížit.³⁶

Dalším výrazným rysem volebního výsledku, který se navíc zřetelně odráží i v nejrůznějších empirických datech, je odklon části voličů od klasických politických stran s dlouhodobě stabilním a jasně vyprofilovaným programem a celkové oslabení vztahu voličů k jimi voleným stranám.³⁷ Příznačnou je zde např. skutečnost vyplývající z dat exit pollu, že v roce

2006 bylo 63 % voličů o své volbě rozhodnuto dříve než dva měsíce před konáním voleb, zatímco v roce 2010 to bylo jen 51 %. Velká část voličů a zejména těch, kteří hlasovali pro jiné než tradiční strany, se naopak rozhodovala až v posledních dvou týdnech před volbami či dokonce v samotný den voleb, což se týkalo dvou pětiny voličů TOP 09, u VV to byla polovina a v případě SPOZ a Suverenity dokonce výrazná nadpoloviční většina. Povělební červenový výzkum CVVM pak ukázal, že jen necelé dvě pětiny dotázaných se cítí být blízko k některé politické straně, zatímco 58 % si myslí, že nemají blízko k žádné z politických stran.³⁸ Dosti výmluvnými byly i odpovědi respondentů na otázku z předvolebního květnového šetření CVVM, v níž ti, kdo se zúčastnili voleb v roce 2006, měli vyjádřit spokojenost nebo nespokojenost se stranou, již tehdy volili: jen 43 % z nich bylo s ní „rozhodně“ (9 %) či „spíše“ (34 %) spokojeno, 29 % uvedlo, že se cítí být „ani spokojeno, ani nespokojeno“, a 28 % vyjádřilo „spíše“ (17 %) či „rozhodně“ (11 %) nespokojenost. Tyto jevy a dílčí poznatky celkem dobře korespondují a zapadají do obrazu celkového dlouhodobého vývoje „občanské kultury“ v České republice po roce 1989, pro niž je kromě nevelkého, nesoustavného a většinou jen pasivního zájmu o politiku, malé aktivní účasti na veřejném životě, minimální organizovanosti občanských aktivit a celkově převládající pasivity občanské společnosti charakteristická silná nespokojenost, nízká důvěra a hluboký despekt vůči politickému dění i většině institucionálních a individuálních aktérů v politice, což je dlouhodobě zdaleka nejsilnější právě ve vztahu k politickým stranám. [Červenka 2009, Šamanová 2011c]

Třetím výrazným a příznačným specifickým voleb do PS v roce 2010 pak bylo to, jak voliči naložili se svým právem udílet kandidátům volených stran preferenční hlasy. Výzvy různých protestních iniciativ, jako Defenestrace 2010, aby lidé využili „kroužkování“ k posunutí kandidátů stran z nevolitelných míst na kandidátkách před známé politiky a stranické „šibry“ z předních pozic, padly zjevně na velmi úrodnou půdu. Oproti dřívějšíku došlo navíc ke změně spočívající ve zvýšení počtu využitelných preferenčních hlasů ze dvou na čtyři a zároveň ke snížení prahu pro případný posun na kandidátce ze 7 % na 5 %, což efekt této aktivity, koordinované s využitím sociálních sítí a internetu a podpořené i některými známými osobnostmi, mimořádně posílilo. Výsledkem bylo, že strany, které překonaly volební klauzuli a vstoupily do PS, musely před její branou ponechat hned dvanáct krajských lídrů, včetně např. Ivana Langera vedoucího kandidátku ODS v Olomouckém kraji nebo Pavla Severy kandidujícího za TOP 09 na Pardubicku, a že do parlamentních lavic zasedla řada naprostých outsiderů s velmi vysokými pořadovými čísly na kandidátních listinách, i když někdy díky preferenčním hlasům z nevolitelných míst postupovaly i známé tváře z řad politiků nebo jinak veřejně činných osobností.³⁹ Zejména v případě ODS, kterou „kroužkování“ zasáhlo relativně nejvíce, nezůstal v některých volebních krajích z jejích kandidátek doslova kámen na kameni, když přišla o lídry v pěti z nich a naopak osmnáct⁴⁰ z nově zvolených poslanců zaznamenalo postup v pořadí z míst, jež by za normálních okolností neumožňovaly jejich zvolení, včetně místa posledního.⁴¹ Alespoň jednoho krajského lídra ovšem ztratila každá strana⁴² a stejně tak každá zažila změny v pořadí z nevolitelných míst ve čtyřech a více krajích.⁴³ I když přístup a motivace voličů jednotlivých stran v tomto ohledu

Tabulka 1: Podíl propadlých hlasů ve volbách do ČNR/PS

Volby	1990	1992	1996	1998	2002	2006	2010
Podíl propadlých hlasů (%)	18,8	19,1	11,2	11,3	12,6	6,0	18,5

Zdroj: Volby.cz a vlastní výpočet.

byly zjevně rozdílné⁴⁴ a jejich dopad se lokálně značně lišil, přičemž se do toho promítaly i objektivní podmínky plynoucí z volební geografie a zejména z rozdílné velikosti jednotlivých volebních krajů, obecně se dá říci, že jsme tu byli svědky na dosavadní poměry zcela nezvyklé a mimo vůli a kontrolu stranických elit proběhnuvší mobilizace podstatné části voličské veřejnosti, která touto specifickou cestou vyjádřila svůj postoj k politickým stranám a jejich vedení. Volební chování jako zvláštní formu revolty proti etablovaným politickým stranám však evidentně necharakterizovalo jen samotné kroužkování. Jiné iniciativy, které se vynořily krátce před volbami, jako např. VYMĚŇTEPOLITIKY.CZ, voliče už přímo vyzývaly k hlasování pro malé mimoparlamentní strany a dokonce se vyskytly i výzvy, aby lidé šli k volbám a záměrně odevzdali neplatný hlas.⁴⁵ Bezprostřední souvislost mezi působením výše jmenované iniciativy s rozsáhlou podporou a profesionálním marketingovým zázemím [Holub 2010], jež apelovala na volbu nových či malých mimoparlamentních subjektů, a reálným volebním výsledkem, v němž právě takové subjekty zaznamenaly zcela neočekávaně mimořádně vysoké volební zisky na úkor tradičních stran, je přitom zřejmá.

Jak tedy ve světle výše uvedeného můžeme dešifrovat průběh a výsledky voleb do PS v roce 2010? Lze se domnívat, že v epicentru volebního zemětřesení tehdy stála právě radikální změna obvyklého volebního chování u velké části voličů, kteří namísto toho, aby volili primárně podle vlastních sociálněekonomických zájmů při minimalizaci rizika ztráty svého hlasu, což byl dominantní rys voleb v roce 2006, z něhož profitovaly především obě největší strany, které tehdy dosáhly historicky rekordních zisků, a co v podstatě charakterizovalo všechny parlamentní volby v ČR od roku 1996, rozhodli se v těchto volbách „ztrestat“ zavedené politické strany a jejich elity, s jejichž působením byli a jsou dlouhodobě hluboce nespokojeni. Tato „vzpouza“ velké části voličů proti stranickopolitickému statu quo, která se projevila buď v preferenčním hlasování pro kandidáty ze zadních pozic na kandidátních listinách, nebo volbou nových, mimoparlamentních stran, byla do jisté míry podnícena i působením protestních iniciativ, které se před těmito volbami objevily a byly velice aktivní zejména v prostředí tzv. sociálních sítí a na internetu. Primárním zdrojem „vzpouzy“ byla ovšem především dlouhodobá a silná frustrace a iritace veřejnosti z politického dění a z působení politických stran, které tato veřejnost považuje za prosáklé korupcí, starající se hlavně o vlastní prospěch a o moc, zbytečně rozdělující a polarizující společnost, vyvolávající konflikty a nereprezentující či přehlížející zájmy a potřeby obyčejných občanů a které jsou podle převládajícího mínění „přes vzájemnou kritiku ve skutečnosti všechny stejné“. [Šamanová 2011c, 2011a] K vyhocení těchto pocitů před volbami v roce 2010 mohla přispívat i situace, která vznikla po pádu Topolánkovy vlády na jaře 2009 a po zrušení předčasných parlamentních voleb na podzim téhož roku, jež veřejnost vnímala jako selhání politických stran, ke kterému do kontrapozice stavě-

la oblíbenou a poněkud nekriticky vnímanou „nestranickou“ překlenovací vládu Jana Fischera.⁴⁶ Protestní iniciativy v předvolebním období už pouze nasměrovaly reakci nespokojených jednotlivců k volebnímu rozhodování a koordinaci zajistily její mimořádnou efektivitu.

Otázkou ovšem zůstává, co to znamená či může znamenat z pohledu dlouhodobého vývoje a budoucnosti českého stranického systému. Definitivní odpověď na ni samozřejmě může přinést pouze čas, nicméně povaha a důvody otřesu, jímž stranický systém prošel v loňských květnových volbách a který jsme se pokusili rozebírat v předchozím textu, stejně jako některé náznaky plynoucí z povolebního vývoje a z různých empirických dat, dávají v tomto ohledu možnost formulovat alespoň některé předběžné závěry a predikce.

Vzhledem k tomu, co již bylo řečeno, se zdá, že samotné volby do PS v roce 2010 z hlediska volebního chování a jejich konečný výsledek představovaly v podstatě nahodilý, momentálními okolnostmi silně podmíněný a v kontextu politické a sociální reality ČR anomální výkyv, jehož důsledky sice mohou být dlouhodobé nebo i trvalé, ale který je sám o sobě pravděpodobně neopakovatelný. Jedním z důvodů jeho neopakovatelnosti je paradoxně právě vysoká úspěšnost voličské revolty, která jej bezprostředně způsobila. Z pohledu svých taktických cílů, k nimž patřilo oslabení zavedených stran v čele s těmi největšími, obměna politiků zasedajících často již několik volebních období ve sněmovně a vyzvednutí stran nových, respektive doposud stojících mimo parlament, byla tato iniciativa úspěšná nad veškerá očekávání. Zavedené strany hodně ztratily, více než polovina zvolených poslanců ve sněmovně byla absolutními nováčky a do sněmovního spektra pronikly hned dvě nové strany s poměrně početným zastoupením. Jenže namísto euforie a pocitu uspokojení nad takovým výsledkem se záhy po volbách dostavily naopak hluboké rozpaky a rozčarování z politické konstelace, která z nich vzešla. Silná nespokojenost s politickou situací, která se objevovala před volbami, se bezprostředně po nich zmírnila jen málo a pouze přechodně, když necelý rok od voleb začala být naopak vyšší než kdykoli v průběhu celého období od pádu Topolánkovy vlády až do voleb v roce 2010, kdy se země nacházela fakticky ve stavu politické krize a překlenovacího provizoria.⁴⁷ Jak už také bylo dříve uvedeno, navzdory vzniku výrazně většinové koaliční vlády důvěra k ní byla od počátku velmi nízká a následně ještě dále klesala.

Jasným signálem, že květnové volby do Poslanecké sněmovny nepředznamenaly nějaký trvalejší trend změny ve volebním chování a v preferencích české veřejnosti, nejen pokud jde o obrat doprava, ale zejména pokud jde o příklon k novým stranám a odklon od stran zavedených, byly říjnové volby do třetiny Senátu. V těchto volbách totiž nejenže výrazný úspěch zaznamenala ČSSD ziskem 12 mandátů z 27, ale relativně úspěšnou byla i ODS, která získala 8 mandátů.⁴⁸ Také KDU-ČSL, která v květnu vypadla z PS, opět uspěla ve dvou obvodech, kde se její kandidáti stali senátory i v roce 2004, při-

čemž v Ústí nad Orlicí Petr Šilar, který ve druhém kole porazil svého protikandidáta z ČSSD, zde v prvním kole zvítězil i nad dosavadní senátorkou a místopředsedkyní TOP 09 Ludmilou Müllerovou, která tu byla před šesti lety zvolena za KDU-ČSL.

Naopak pokud jde o nové strany, které zaznamenaly tak pronikavý úspěch ve sněmovních volbách konaných jen o čtyři a půl měsíce dříve, pouze TOP 09 se svým „strategickým partnerem“, hnutím Starostové a nezávislí (STAN), nezaznamenala úplný propad, když v jejich barvách uspěli alespoň dva dosavadní senátoři bez stranické příslušnosti.⁴⁹ Jenže hned další tři její kandidáti v podobné situaci neuspěli a dva z nich nepostoupili dokonce ani do druhého kola,⁵⁰ což platilo i o většině ostatních kandidátů TOP 09 či STAN,⁵¹ kteří kandidovali ve všech volebních obvodech s výjimkou Pardubic, takže výsledek senátních voleb byl z pohledu TOP 09 jednoznačným neúspěchem. Věci veřejné, které do senátních voleb postavily jen 19 kandidátů, pak vyšly zcela naprázdno, když pouze jediný z nich postoupil do druhého kola, kde neuspěl.⁵² Dílčím úspěchem nových či mimoparlamentních subjektů v rámci senátních voleb se tak stal pouze stoprocentní výsledek lokálního politického hnutí Severočeši.cz, které samo sebe označuje za nadstranickou platformu bez ideologického vymezení a které působí hlavně v Ústeckém kraji, kde vzniklo v roce 2008 z komunálních kořenů⁵³ a kde zaznamenalo solidní výsledek již v krajských volbách na podzim roku 2008 ziskem 13,2 % hlasů, respektive 8 mandátů v 55tičlenném zastupitelstvu. Severočeši.cz dosti přesvědčivě zvítězili v obou obvodech v rámci Ústeckého kraje, kde se v podzimních senátních volbách hlasovalo,⁵⁴ což je pozoruhodný výsledek,⁵⁵ který se vymyká trendu patrnému ve většině ostatních regionů, kde naopak subjekty bez jasného programového zaměření zcela propadly. Poslední mandát pak v Pardubickém kraji získala bezpartijní ředitelka základní školy Miluše Horská, kandidující za hnutí Nestráníci, když ve druhém kole, do kterého postoupila z druhého místa, porazila kandidáta ČSSD Jiřího Komárka, načež jako senátorka vstoupila do klubu KDU-ČSL.

Při hodnocení výsledků senátních voleb v roce 2010 je přitom třeba mít na paměti, že se uskutečnily ještě před tím, než koaliční strany začala pronásledovat série skandálů a vnitrokoaličních sporů, které několikrát přerostly do otevřených krizí vedoucích div ne k jejímu rozpadu. Ve skutečnosti v říjnu 2010 se podle stranických preferencí a volebního modelu CVVM všechny parlamentní strany s výjimkou ČSSD, která se na tom zdála být ovšem vždy poněkud lépe, než jaký byl její zisk v květnových volbách, stále ještě pohybovaly na úrovni svého skutečného volebního zisku. Přesto obě nové a v českých parlamentních poměrech ne tak docela „malé“ strany zůstaly v senátních volbách daleko za očekáváním, uvážíme-li, že v minulosti i skutečně malé parlamentní strany, které se při volbách do PS jen s obtížemi dostávaly nad hranici volební klauzule, jako např. ODA, KDU-ČSL nebo US, nemluvě o mimoparlamentních uskupeních, zaznamenávaly právě v senátních volbách často překvapivé zisky. I když je docela možné, že po tom, jak dopadly květnové volby, mohli mít voliči tendenci „vyrovnávat“ poměr sil, který se z jejich pohledu zřejmě příliš vychýlil ve prospěch pravice, což by vysvětlovalo relativní neúspěch koaličních kandidátů jako celku, velmi slabý výsledek z pohledu TOP 09 a naprostý propad v případě VV, které tehdy ještě nezačaly odpuzovat většinu veřejnosti,⁵⁶ jasně ukazují, jakou roli v jejich květnovém úspěchu sehrálo

ono výrazné vychýlení obvyklého volebního jednání řídicího se vnitřní logikou a dynamikou momentální vzpoury proti stranickému statutu quo, stejně jako to, že tento prvek se – až na výjimky – z volebního rozhodování o čtyři a půl měsíce později vytratil.⁵⁷

Velmi podobný obrázek v tomto ohledu nabízejí i výsledky se senátními volbami souběžně probíhajících voleb do zastupitelstev měst a obcí. I když tyto volby se od voleb na centrální úrovni zásadně liší, přičemž co do počtu získaných mandátů jim vždy dominují nezávislí kandidáti a v hojném počtu se tu objevují různé komunální strany či sdružení a také značně neobvyklé a různorodé volební koalice, jistou možností srovnání úspěšnosti jednotlivých politických stran, která není až tak citlivá na to, do jaké míry mají jednotlivé strany rozvinutou členskou základnu na místní úrovni, přece jen nabízejí, pokud navzájem porovnáme nikoli absolutní počty získaných mandátů, ale procento úspěšnosti jejich kandidátů, respektive podíl zvolených zastupitelů na počtu kandidujících za příslušnou stranu.

Jak ukazují výsledky v tabulce 2, mezi politickými stranami, jež byly výsledkově relevantní ve volbách do PS, byly v komunálních volbách jednoznačně úspěšnější a efektivnější strany dlouhodobě zavedené. Obě tradiční „velké strany“ si v tomto ohledu vedly prakticky stejně úspěšně, když do zastupitelstev prosadily téměř čtvrtinu svých kandidátů. Jen minimálně za nimi pak zaostala KDU-ČSL, u níž se podíl úspěšných kandidátů rovněž blížil k jedné čtvrtině. Zřetelně nižší, i když v porovnání s novými stranami stále poměrně vysoká byla i úspěšnost kandidátů za KSČM, k níž se výrazněji přiblížila pouze TOP 09, u které jako jediné z nových stran úspěšnost kandidátů převýšila 10 %. Věci veřejné zůstaly hluboko pod touto hranicí, přičemž mírou úspěšnosti svých kandidátů významně nepředčily ani v květnových volbách zcela propadnuvší a lokálně slabou Stranou zelených. Suverenita a SPOZ pak v komunálních volbách zaznamenávaly zisk mandátů jen sporadicky.

Výsledky obojích podzimních voleb v roce 2010 tak ukazují, že politické strany, které byly významné v dlouhodobém vývoji stranického systému v období před volbami do PS v květnu 2010, zůstaly voličsky podstatnými i po nich, i když v těchto volbách samotných zaznamenaly těžké ztráty nebo zcela propadly. Obě největší strany dvou předchozích desetiletí po květnovém výpadku znovu úspěšně ovládly senátní i komunální volby. KDU-ČSL po traumatizujícím odchodu z parlamentní scény v PS záhy úspěšně restaurovala své postavení v horní komoře parlamentu, přičemž navzdory rozkolu a odlivu voličů v předchozím období uhájila i větší část pozic na komunální úrovni, což jí do budoucna dává obstojné vyhlídky na návrat do poslanecké sněmovny.

Naproti tomu nové strany s výjimkou TOP 09, která se ovšem mezitím výrazně programově vytříbila a jednoznačně zaujala v českém stranickém systému již zcela tradiční post konkurenční liberálně konzervativní alternativy k ODS, vůbec nepotvrdily svoje slibné výsledky z květnových voleb, přičemž následný vývoj událostí na domácí scéně těžce podlomil zejména postavení parlamentních VV, které po sérii skandálů a odhalení, jež se týkaly vnitřního fungování strany včetně korupce a jejího provázání s podnikatelskými aktivitami hlavního sponzora a prvního místopředsedy Víta Bárty, ztratily většinu svých příznivců a od druhé čtvrtiny roku 2011 se sta-

Tabulka 2: Úspěšnost kandidátů jednotlivých stran ve volbách do obecních a městských zastupitelstev v roce 2010

strana	počet kandidátů	počet zvolených zastupitelů	% úspěšnosti strany
ODS	18036	4413	24,5
ČSSD	16722	4075	24,4
KDU-ČSL	16137	3643	22,6
KSČM	18688	3025	16,2
TOP 09	8626	1171	13,6
VV	4500	267	5,9
SZ	1998	101	5,1
Suverenita	1639	61	3,7
SPOZ	2554	87	3,4

Zdroj: Volby.cz a vlastní výpočet.

Pozn.: Do údajů v tabulce nebyly zahrnuty případy, kdy tyto strany kandidovaly v koalici s jinými subjekty.

bilně pohybují pod hranici volitelnosti jak v šetřeních stranických preferencí a ve volebním modelu CVVM, tak u STEM. I když do budoucna nelze v tomto směru předem vylučovat žádná překvapení, současná pozice VV se jeví jako jen velmi obtížně zvrátitelná, ne-li beznadějná. Naopak TOP 09 i přes určitý pokles obliby mezi voliči v průběhu uplynulého roku, což je přirozená daň z pozice vládní strany ve velmi obtížném období, která navíc musí spolupracovat s problematickým partnerem ve značně turbulentním koaličním svazku, se z hlediska preferencí pohybuje stále velmi pohodlně nad pásmem ohrožení, jež vyplývá z existence pětiprocentní uzavírací klauzule. V tomto směru je TOP 09 dokonce mnohem nadějnějším subjektem, pokud jde o možnost dlouhodobějšího setrvání mezi základními stranami v systému, než jakým kdy byly všechny její dosavadní předchůdkyně na postu druhé pravice strany vedle ODS. Ty totiž, pokud fungovaly samostatně,⁵⁸ obvykle nemávaly ani zdaleka tak vysokou podporu a chybělo jim zejména hlubší regionální a lokální zakotvení v podobě širší členské základny a sítě základních organizací. Ty TOP 09 jako odštěpenecká formace vzniklá z KDU-ČSL tak docela nepostrádá, přičemž své nedostatky v tomto ohledu může do značné míry saturovat také prostřednictvím strategického spojení se STAN. Na druhé straně je však otázkou, co se s preferencemi strany stane, až z jejího čela odejde populární Karel Schwarzenberg, jehož osobní kouzlo patrně sehrálo mimořádnou roli při získávání volební podpory TOP 09 v roce 2010.⁵⁹ Kdyby v čele strany tehdy stál její podstatně méně oblíbený a rozporně vnímaný faktický šéf Miroslav Kalousek, případně někdo další,⁶⁰ sotva by její volební výsledek mohl dosáhnout 16,7 %. Nicméně obhajoba pozice již zavedené strany, pokud se tato příliš nezdiskredituje v očích vlastních příznivců, nemusí být ani zdaleka tak závislá na výrazném a populárním lídrovi, jako úspěšný vzestup nové strany.⁶¹

Pokud shrneme výše uvedené, můžeme se pokusit na základě toho odpovědět i na otázku, co volby do PS v květnu 2010 znamenaly z hlediska dlouhodobého vývoje českého stranického systému. Dosavadní poznatky o tom, co se odehrálo, a různé signály z empirických výzkumů, o kterých byla řeč

v předchozím textu, prozatím nasvědčují spíše tomu, že loňské volby do PS navzdory otřesu, který vyvolaly, nepřinesly a ani nutně nepředznamenaly nějakou trvalejší strukturální změnu v základních konturách stranického systému v České republice, pokud za ni nebudeme považovat etablování TOP 09 na pozici, kterou v českém stranickém systému postupně v minulosti zastávaly ODA, US, respektive US-DEU a SZ, nebo stále reálně existující možnost, že KDU-ČSL zůstane mimo Poslaneckou sněmovnu déle než pouze aktuální volební období.

Fenomén Věcí veřejných jako středové populistické strany stojící mimo dominantní linii socioekonomického štěpení, která primárně formovala český stranický systém od časných 90. let 20. století a která byla ve volbách do PS vždy klíčovou i z hlediska rozhodování voličů, mezi relevantní politické proudy vynesla jen krátce před minulými volbami pouze vzedmutá vlna nespokojenosti namířené proti zavedeným politickým stranám, jejíž energie se shodou různých okolností a také díky dobře načasované a vedené kampani strany, již se dostalo nepřímé pomoci i od různých protestních iniciativ, vybijela mj. ve volebním rozhodnutí podpořit právě ji. I když tato nespokojenost přetrvává, lze se domnívat, že její využitelnost pro případnou masovou mobilizaci volební podpory nového subjektu podobného zaměření jako VV se ve volbách v roce 2010 s velkou pravděpodobností přinejmenším dočasně vyčerpala, nemluvě o možnostech samotných VV v tomto směru. K tomu přispěla kromě faktu, že volby vytvořily vládní konstelaci ze strany veřejnosti jen málo vítanou a že VV kromě sebe sama posléze do značné míry zdiskreditovaly a diskvalifikovaly i ono anti-establishmentaristické poselství, na němž postavily svůj úspěch, zejména skutečnost, že nastolením agendy vládních reforem se význam socioekonomického štěpení a s ním spojených zájmů promítajících se do stranických preferencí jednoznačně zvýšil, přičemž s tím, jak se budou dopady reforem a vládní politiky v době ekonomické krize dále reálně promítat do sociálních podmínek a životní úrovně českých občanů, lze očekávat ještě další posilování významu tohoto faktoru.

Stejně tak neúspěch SPOZ při pokusu proniknout do systému jako druhá levicová či středolevicová nekomunistická strana velmi pravděpodobně do budoucna ztížil pozici jí samotné či jejich případných následovníků. Bez ohledu na to, že SPOZ patrně vznikla jako „vzdorostrana“ vůči ČSSD s primárním cílem odlákat jí ve volbách část stoupců, její voliči většinou nebyli vůči ČSSD naladěni nikterak nepřátelsky. Naopak jejich motivací pro volbu SPOZ v květnových volbách mohla být často i snaha zajistit „jisté vítězce“⁶² programově blízkého spojence ve sněmovně a eventuálního koaličního partnera do vlády. Fakt, že jejich hlasy odevzdané za tímto účelem propadly, čímž nepřímou umožnily vznik nežádoucí pravice vlády, již výrazně oslabená ČSSD není s to ve sněmovně účinně čelit, může být do budoucna silným odstrašujícím faktorem působícím proti odlivu hlasů od ČSSD ve prospěch nějaké její alternativy, jak tomu ostatně bylo po neúspěchu DŽJ v roce 1998, kdy v letech 2002 a 2006 zůstaly tehdy kandidující strany jako ČSNS, SŽJ nebo SDS voličsky zcela marginálními.

Neúspěch Suverenity, která v sobě spojuje prvky umírněného nacionalismu, populismu a především zřetelně artikulovaného euroskepticizmu, stejně jako propad silně euroskeptické Strany svobodných občanů pak ukázal, že přes narůstající

obavy z vývoje v EU a zejména prudký vzestup nesouhlasu s myšlenkou přijetí eura jako měny v České republice [Červenka 2011b] štěpení ve vztahu k evropské integraci prozatím není nosným tématem, na kterém by se dal postavit výraznější volební úspěch nového politického subjektu. Vzhledem k tomu, že samotné přijímání eura není v současné době příliš aktuálním tématem a že v nejbližších letech budou politickému diskursu dominovat spíše domácí sociálněekonomické otázky, není zde prostor pro průnik nové, primárně euroskeptické formace do stranického systému prozatím příliš velký, což se může samozřejmě změnit s tím, jak se bude vyvíjet a měnit aktuální politická agenda, ale to je pravděpodobně otázkou spíše vzdálenější budoucnosti.

Samotné volby v květnu 2010 pak nepotvrdily ani obavy některých komentátorů, kteří varovali před možným růstem podpory pravicových extrémistů, který se v poslední době objevil v některých okolních zemích a kterému by mohlo nahrávat silící sociální napětí a rasově podbarvené konflikty zejména v souvislosti s romskou menšinou. Dělnická strana sociální spravedlnosti, jak se nově jmenuje subjekt reprezentující tuto část politického spektra, stejně jako Dělnická strana a Národní strana ve volbách do Evropského parlamentu v roce 2009 ovšem propadly a nezískaly více než jedno procento hlasů. Volebskou marginálnost pravicových extrémistů následně potvrdily i senátní a komunální volby na podzim 2010, když lídr DSSS Tomáš Vandas v jednom ze sociálně nejproblematičtějších obvodů v Mostě získal jen 5 %, respektive méně než dva tisíce hlasů v prvním kole senátních voleb a když z 650 kandidátů strany ve volbách do obecních a městských zastupitelstev neuspěl ani jeden.

Výzkumy stranických preferencí v povolebním období pak závěr, že poslední volby do PS byly pouze jednorázovým výkyvem, podporují. Po postupném poklesu podpory v případě VV, který započal již na podzim 2010, a jejich následném propadu pod pětiprocentní hranici na přelomu dubna a května 2011 se jako jediné strany s vysoce pravděpodobným zvolením do PS v eventuálních volbách stabilně ukazují ČSSD, ODS, KSČM a TOP 09, tedy strany, které představují v podstatě základní komponenty stranického systému, který zde existuje stabilně od vypadnutí SPR-RSČ při volbách v roce 1998. Z jiných stran pak v podstatě jedinou, již poslední výzkumy dávají určitou šanci k překonání volební klauzule, byť zatím velmi nejistou, je pátá z tradičních komponent českého stranického systému KDU-ČSL. Tato strana se prozatím dostala nad pětiprocentní hranici dvakrát,⁶³ a to jen velmi těsně, pouze ve volebním modelu CVVM, zatímco v případě agentury STEM se to ještě ani jednou nepodařilo. Na rozdíl od VV, které na tom na první pohled nejsou ve stranických preferencích významně hůře, je však u KDU-ČSL patrná značná stabilita podpory, což je

v mezivolebním období u strany stojící mimo poslaneckou sněmovnu věc ojedinělá a svědčící o jejím poměrně pevném a loajálním voličském jádru. Vzhledem k silné zakořeněnosti KDU-ČSL v některých regionech a vzhledem k tomu, že díky svému vypadnutí z vládní a sněmovní scény nebude přímo spojována s problémy a negativními jevy tohoto volebního období, je její návrat mezi strany v PS po příštích volbách stále poměrně reálný.

Na druhé straně je ale také nezbytné na závěr poznamenat, že volby v roce 2010 jasně ukázaly, že stranický systém v České republice není ani zdaleka tak rigidní a uzavřený, jak se to ještě nedlouho před nimi jevílo. Minimální zájem a všeobecná nechuť, které zde mezi veřejností ve vztahu k politice panují, stejně jako slabá vazba velké části voličů na jimi preferované strany a značné procento nerozhodnutých, stále představují značný latentní prostor pro případný úspěch různých nových „projektů“ v politice. Úspěšný příklad TOP 09 a VV i ne zcela neúspěšný příklad SPOZ či Suverenity, které alespoň dosáhly na státní příspěvek za obdržené hlasy, působí na podobné aktivity jako silný katalyzátor. Jen v posledních měsících se na scéně se značnou mediální odezvou objevilo např. občanské sdružení Akce nespokojených občanů 2011 (ANO 2011), iniciované a sponzorované majitelem agrochemického holdingu Agrofert, miliardářem Andrejem Babišem, který se netají ambicí vytvořit z něj novou politickou stranu, nebo stranický projekt dalšího bývalého předsedy ČSSD Jiřího Paroubka pod názvem Národní socialisté – Levice 21. století (NS-LEV 21 či LEV 21). Svoji vizi přeměny v celorepublikovou stranu po úspěchu v senátních a komunálních volbách deklarovali i představitelé regionálního hnutí Severočechi.cz. Právě v souvislosti s úspěchem VV ve volbách do PS v roce 2010 a s úspěšností Severočechů.cz v podzimních volbách do Senátu a zastupitelstev měst a obcí do budoucna nelze vyloučit, že by se za příhodných okolností mohla v českém stranickém systému prosadit např. nějaká populistická strana s euroskeptickým, národně orientovaným či nacionalistickým programem, pokud by nabídla charismatické vedení a kultivovanou komunikaci směrem k veřejnosti. Zejména dlouhodobější a výraznější vyhrocení situace na severu Čech, případně rozšíření sociálních a etnických problémů a konfliktů, jež se zde objevují, do dalších částí země, nebo další eskalace krize v eurozóně by mohly případnému úspěchu takové strany nahrát, přičemž v této souvislosti se poměrně často spekuluje např. o možných plánech současného prezidenta republiky Václava Klause založit po skončení jeho mandátu stranu takového zaměření. Tyto případné budoucí posuny v českém stranickém systému by ovšem s největší pravděpodobností nijak nesouvisely s tím, co se stalo ve volbách do PS v květnu 2010.

- Archiv datových souborů z kontinuálních výzkumů CVVM a IVVM, SOÚ AV ČR, v.v.i.
- Balík, S. a kol. 2010. *Volby do Poslanecké sněmovny v roce 2010*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
- Červenka, J. 2005. „Naléhavost některých problémů očima veřejnosti“. Tisková zpráva CVVM. Praha: Sociologický ústav AV ČR. (vyd. 21. 5. 2005).
- Červenka, J. 2006. „Současný stranický systém z perspektivy konfliktních linií“. Pp. 115-138 in D. Kunštát (ed.). *České veřejné mínění: výzkum a teoretické souvislosti*. Praha: SOÚ AV ČR.
- Červenka, J. 2007. „Naléhavost řešení problémů“. Tisková zpráva CVVM. Praha: Sociologický ústav AV ČR. (vyd. 19. 3. 2007).
- Červenka, J. 2009. „Občanská kultura v ČR z pohledu výzkumu veřejného mínění“. *Naše společnost* 7 (2): 3-15.
- Červenka, J. 2010. „Hodnocení vlády Jana Fischera“. Tisková zpráva CVVM. Praha: Sociologický ústav AV ČR. (vyd. 3. 2. 2010).
- Červenka, J. 2011a. „Politická orientace českých občanů – září 2011“. Tisková zpráva CVVM. Praha: Sociologický ústav AV ČR. (vyd. 10. 10. 2011).
- Červenka, J. 2011b. „Občané o přijetí eura – duben 2011“. Tisková zpráva CVVM. Praha: Sociologický ústav AV ČR. (vyd. 16. 5. 2011).
- Dvořáková V., A. Gerlach. 1996. *Krystalizace struktury politických stran v České republice po roce 1989*. Praha: Česká společnost pro politické vědy.
- Fiala, P., M. Mareš, P. Pšeja. 2000. „Systém politických stran v letech 1989-1998“. Pp. 359-374 in P. Marek. *Přehled politického stranictví na území českých zemí a Československa v letech 1861-1998*. Olomouc: Univerzita Palackého, nakl. Gloria.
- Fiala, P., M. Strmiska. 2005. „Systém politických stran v letech 1989-2004“. Pp. 1359-1380 in J. Malíř, P. Marek. *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a na Slovensku 1861-2004, období 1938-2004. II. díl*. Brno: Doplněk.
- Hanáček, V. 2010. „Typologie českého stranického systému po roce 1989“. *E-Polis* [online]. Cit. 21. 10. 2010. Dostupné z: <http://www.e-polis.cz/politicke-teorie/540-typologie-ceskeho-stranickeho-systemu-po-roce-1989.html>
- Handl, V. 2008. „Transformace komunistické strany: od „strategie levicového ústupu“ k evropeizaci“. Pp. 91-115 in A. Gjurčičová, M. Kopeček (eds). *Kapitoly z dějin české demokracie po roce 1989*. Praha: Paseka.
- Hanley, S. 2011. „Dynamika utváření nových stran v České republice v letech 1996-2010: hledání možných příčin politického zemětřesení“. *Sociologický časopis* 47 (1): 115-136.
- Hloušek, V., L. Kopeček. 2004. *Konfliktní demokracie: Moderní masová politika ve střední Evropě*. Brno: Mezinárodní politologický ústav MU.
- Hloušek, V., L. Kopeček. 2005. „Konfliktní linie v současné české a slovenské politice: mezi stabilitou a změnou“. Working Paper č. 10 vytvořený v rámci programu *Moderní politika v České republice a střední Evropě*. Brno: FSS MU. Dostupné z: http://www.iips.cz/data/files/Analzy_Working_Papers_pdf/hlousek-kopecek-konfliktni-linie.pdf
- Holub, P. 2010. „Vyměňte politiky, vyzývají mládež marketingoví manažeři“. *Aktuálně.cz* [online]. Cit. 27. 4. 2010. Dostupné z: <http://aktualne.centrum.cz/domaci/volby/lide/clanek.phtml?id=666763>
- Kopeček, L., P. Pšeja. 2007. „ČSSD a KSČM na cestě ke spojení? Nástin souvztáznosti vývoje a vzájemných vlivů“. *Politologická revue* 13 (2): 35-59.
- Kunc, J. 2000. *Stranické systémy v re/konstrukci*. Praha: SLON.
- Kunštát, D. 2002. „Stranické preference těsně před volbami 2002“. Tisková zpráva CVVM. Praha: Sociologický ústav AV ČR. (vyd. 27. 6. 2002).
- Kunštát, D. 2005. „Image politických stran“. Tisková zpráva CVVM. Praha: Sociologický ústav AV ČR. (vyd. 14. 4. 2005).
- Kunštát, D. 2006. „Stranické preference v dubnu 2006“. Tisková zpráva CVVM. Praha: Sociologický ústav AV ČR. (vyd. 20. 4. 2006).
- Kunštát, D. 2010a. „Důvěra ústavním institucím a spokojenost s politickou situací v dubnu 2010“. Tisková zpráva CVVM. Praha: Sociologický ústav AV ČR. (vyd. 27. 4. 2010).
- Kunštát, D. 2010b. „Důvěra vrcholným politikům“. Tisková zpráva CVVM. Praha: Sociologický ústav AV ČR. (vyd. 29. 4. 2010).
- Kunštát, D. 2011a. „Důvěra ústavním institucím a spokojenost s politickou situací v červnu 2011“. Tisková zpráva CVVM. Praha: Sociologický ústav AV ČR. (vyd. 27. 6. 2011).
- Kunštát, D. 2011b. „Důvěra ústavním institucím a spokojenost s politickou situací v září 2011“. Tisková zpráva CVVM. Praha: Sociologický ústav AV ČR. (vyd. 3. 10. 2011).
- Kunštát, D. 2011c. „Voliči a strany“. Tisková zpráva CVVM. Praha: Sociologický ústav AV ČR. (vyd. 19. 10. 2011).
- Kunštát, D. 2011d. „Hodnocení činnosti politických stran a vybraných institucí“. Tisková zpráva CVVM. Praha: Sociologický ústav AV ČR. (vyd. 15. 8. 2011).
- Kunštát, D. 2011e. „Důvěra vrcholným politikům“. Tisková zpráva CVVM. Praha: Sociologický ústav AV ČR. (vyd. 4. 10. 2011).
- Kunštát, D. 2011f. „Důvěra stranickým představitelům“. Tisková zpráva CVVM. Praha: Sociologický ústav AV ČR. (vyd. 26. 10. 2011).
- Novák, M. 1999. „Utváření stranického systému v českých zemích“. *Politologický časopis/Czech Journal of Political Science* 6 (2): 133-145.
- Pehe, J. 2010. „Událost roku: Marná voličská revoluce“. *Deník Referendum* [online]. Cit. 28. 12. 2010. Dostupné z: <http://www.denikreferendum.cz/clanek/8116-udalost-roku-mar-na-volicska-revoluce>
- Pšeja, P. 2005. *Stranický systém České republiky. Politické strany a jejich vývoj 1989-1998*. Brno: CDK.
- SC&C 2006. Exit poll pro Českou televizi, volby do PS 2006.
- SC&C 2010. Exit poll pro Českou televizi, volby do PS 2010.
- STEM. Stranické preference. Dostupné z: <http://www.stem.cz/show/3>

- Šamanová, G. 2010a. „Důvěra politickým stranám“. Tisková zpráva CVVM. Praha: Sociologický ústav AV ČR. (vyd. 2. 11. 2010).
- Šamanová, G. 2010b. „Hodnocení naléhavosti zabývání se oblastmi veřejného života a očekávaný vývoj v roce 2010“. Tisková zpráva CVVM. Praha: Sociologický ústav AV ČR. (vyd. 1. 3. 2010).
- Šamanová, G. 2011a. „Důvěra politickým stranám – září 2011“. Tisková zpráva CVVM. Praha: Sociologický ústav AV ČR. (vyd. 14. 10. 2011).
- Šamanová, G. 2011b. „Hodnocení vlády Petra Nečase – únor 2011“. Tisková zpráva CVVM. Praha: Sociologický ústav AV ČR. (vyd. 8. 3. 2011).
- Šamanová, G. 2011c. „Postoje k politickým stranám“. Tisková zpráva CVVM. Praha: Sociologický ústav AV ČR. (vyd. 24. 10. 2011).
- Tabery, P. 2010. „Veřejné mínění o zadlužení občanů a České republiky jako státu“. Tisková zpráva CVVM. Praha: Sociologický ústav AV ČR. (vyd. 10. 3. 2010).
- Tabery, P. 2011. „Veřejné mínění o korupci mezi veřejnými představiteli a v jednotlivých oblastech“. Tisková zpráva CVVM. Praha: Sociologický ústav AV ČR. (vyd. 13. 5. 2011).
- Volební výsledky na portálu ČSÚ Volby.cz. <http://www.volby.cz>

Jan Červenka vystudoval obor mezinárodní obchod na fakultě mezinárodních vztahů Vysoké školy ekonomické v Praze a v současnosti tamtéž pokračuje v doktorandském studiu v oboru politikologie. V r. 1998 nastoupil jako analytik do Institutu pro výzkum veřejného mínění (IVVM) a od r. 2001 je odborným pracovníkem Centra pro výzkum veřejného mínění (CVVM) v Sociologickém ústavu AV ČR, v.v.i.

Lze jej kontaktovat na adrese: jan.cervenka@soc.cas.cz

poznámky

- ¹ Např. Lukáš Macek z Pařížského Institutu politických věd (L'institut d'études politiques de Paris) se v rámci volebního vysílání ČT k označení skončených voleb jako velkého zeměřesení v stranickém systému vyjadřoval poměrně skepticky a zdůrazňoval pravděpodobnost silné kontinuity politiky nově se rýsující koalice zejména v zahraničněpolitické sféře, ale i jiných oblastech s politickou linií předchozí středopravicové vlády.
- ² Na své funkce bezprostředně po volbách rezignovali předseda KDU-ČSL Cyril Svoboda a předseda ČSSD Jiří Paroubek. Ondřej Liška jako předseda Strany zelených dal svoji funkci k dispozici, avšak později v listopadu 2010 byl do čela strany opět zvolen. Čtvrtým stranickým lídrem, který odstoupil v průběhu několika málo hodin po uzavření volebních místností, byl bývalý sociálnědemokratický premiér a předseda nově založené Strany práv občanů Zemanovci Miloš Zeman, když jeho strana skončila poměrně těsně pod prahem pětiprocentní volební klauzule, což ovšem byl podstatně lepší výsledek, než jaký se dal na základě předvolebních průzkumů u SPOZ vůbec očekávat.
- ³ Viz např. [Hanley 2011, Pehe 2010, Hanáček 2010, Balík a kol. 2010]
- ⁴ Podrobněji o vývoji stranického systému po roce 1989 viz literaturu [Pšeja 2005, Červenka 2006, Kunc 2000, Fiala, Strmiska 2005, Chytilík, Eibl 2011, Hanley 2011, Novák 1999, Fiala, Mareš, Pšeja 2000, Dvořáková, Gerlach 1996, Hloušek, Kopeček 2004, 2005, Pšeja, Kopeček 2007, Balík a kol. 2010, Hanáček 2010 aj.].
- ⁵ Opakovaně vždy ve dvou po sobě jdoucích volbách se do Poslanecké sněmovny dostaly z těchto stran pouze ODA v letech 1992 a 1996 a následně Unie svobody v letech 1998 a 2002, přičemž především v období „čtyřkoaliční“ spolupráce těchto stran s KDU-ČSL a Demokratickou unií získaly početné zastoupení i v Senátu, byť už před tím v roce 1996 ODA, která tehdy do senátních voleb nominovala řadu výrazných osobností včetně nestraníků, získala poměrně překvapivě sedm senátorských křesel z jedenaosmdesáti, když ve druhém kole voleb její úspěšní kandidáti s podporou voličů ostatních stran v šesti případech porazili své soupeře z v prvním kole zcela dominující ODS ve volbě vedené snahou zabránit vzniku jednobarevného Senátu. V pozdějších volbách ovšem tyto strany zcela propadly. ODA v roce 1998 dokonce vůbec nekandidovala a o čtyři roky později dostala jen 0,5 % hlasů, do té doby vládní US-DEU v roce 2006 pak dopadla ještě hůře s 0,3 % hlasů. Tady je ovšem třeba poznamenat, že tyto volební debaky nepostihly mnohé klíčové aktéry spojené s těmito subjekty, kteří – v některých případech i opakovaně – změnili politickou stranu, jejímiž byli členy nebo za níž kandidovali, což je např. případ Vlasty Parkanové či Václava Jehličky, kteří z ODA přes KDU-ČSL přešli do TOP 09, či Karla Schwarzenberga, jehož jako bezpartijního v roce 2002 nominovala US-DEU v senátních volbách v obvodu Strakonice, který o dva roky později již jako člen ODA byl zvolen senátorem v obvodu Praha 6 po společné nominaci ze strany US-DEU a ODA, který se v roce 2007 stal ministrem zahraničních věcí ve druhé Topolánkové vládě nominovaným Stranou zelených a který je nyní předsedou TOP 09 a opětovně ministrem zahraničí a místopředsedou vlády za tuto stranu v Nečasově vládě.
- ⁶ Mezi parlamentní strany se v roce 1992 na úrovni tehdejší České národní rady, z níž po rozdělení federace vznikla Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky, vedle ČSSD (tehdy působící ještě pod názvem Československá sociální demokracie) dostaly ještě Liberální sociální unie, tvořená socialisty, zelenými a Zemědělskou stranou, a Hnutí za samosprávnou Moravu – Společnost pro Moravu a Slezsko. Mimo parlament při nikoli zanedbatelném zisku hlasů pak zůstalo centristické či levostředové liberální Občanské hnutí, z něhož řada výrazných osobností později vstoupila do ČSSD, a Hnutí důchodců za životní jistoty.
- ⁷ Nejmarkantnějším pokusem byla snaha o vytvoření tzv. realistického bloku v roce 1993, který byl iniciativou Miloše Zemana a který měl vytvořit platformu užší spolupráce opozičních parlamentních i mimoparlamentních stran. Do realistického bloku s ČSSD ovšem nakonec vstoupila jen Liberální sociální unie a mimoparlamentní Křesťanskosociální unie, když HSD-SMS a OH v něm odmítly participovat, a uskupení se po roce rozpadlo, když z něj ČSSD sama vystoupila.
- ⁸ Pouze v roce 2002 klesl počet voličů ČSSD mírně (cca o 60 tisíc hlasů) pod tuto hranici, což ovšem tehdy při rekordně nízké volební účasti stále dávalo výsledek přes 30 % a zároveň to ČSSD zajišťovalo poměrně suverénní vítězství v těchto volbách.
- ⁹ K první takové výjimce došlo v letech 1998 až 2002 v období tzv. opoziční smlouvy, kdy po mimořádných volbách do PS křesťanskí demokraté úzce spolupracující s nově utvořenou Unií svobody odmítli pokračování v koalici s ODS a kdy zároveň zejména na odpor tehdejšího předsedy US Jana Rumlů ztroskotalo i případné vytvoření koalice KDU-ČSL, US a vítězná ČSSD navzdory tomu, že Miloš Zeman tehdy oběma stranám nabídl polovinu ministerských křesel a post premiéra pro tehdejšího předsedu KDU-ČSL Josefa Luxe.

Druhou výjimku pak představovala překlenovací „úřednická“ vláda Jana Fischera, jejíž vytvoření KDU-ČSL původně podpořila, ale od níž se posléze distancovala a nenominovala do ní své zástupce.

¹⁰ V tomto ohledu se český stranický systém více podobá stranickým systémům v některých západoevropských zemích, kde vedle silné sociálnědemokratické nebo socialistické strany existuje menší a programově radikálnější levicová strana, jako např. ve Francii PCF nebo v Německu PDS. Podrobněji o vývoji KSČM a o problematice její transformace viz např. [Handl 2008]

¹¹ Výzkumy zaměřené na hodnocení politických stran [Kunštát 2005, Šamanová 2011a] dlouhodobě ukazují, že KSČM je poměrně široce i mimo okruh vlastních příznivců vnímána jako strana, která svůj program zaměřuje na sociálně slabé a na hájení jejich zájmů. Zejména v období, kdy byla ČSSD vládní stranou, přitom respondenti KSČM toto zaměření připisovali výrazně častěji i v porovnání s ČSSD, která jinak KSČM v tomto ohledu silně konkuruje.

¹² V tomto ohledu lze samozřejmě vidět jisté paralely mezi vznikem TOP 09 v roce 2009 a vznikem Unie svobody v roce 1998. Obě strany vznikly jako odštěpené formace z bývalých vládních stran v době politické krize po pádu koaličních vlád, jež provizorně nahradily překlenovací „úřednické“ vlády pod vedením Josefa Tošovského, respektive Jana Fischera. Obě strany se podobně navenek prezentovaly jako „nové“, ačkoli ve skutečnosti jejich jádro tvořili zkušení matadoři domácí politické scény, kteří často byli poslanci, senátoři či dokonce ministři déle než jedno volební období a kteří náhle přišli s tím, že budou politiku dělat nějak jinak, lépe, zodpovědněji apod. Obě strany od svého vzniku až do voleb také velmi aktivně podporovaly tehdy existující překlenovací vlády, které se těšily relativně dobrému jménu a nemalé důvěře v očích veřejnosti. Na rozdíl od US se však TOP 09 na překlenovací vládě přímo nepodílela, byť to bylo do jisté míry dáno i faktem, že vznikla až po jejím sestavení, přičemž KDU-ČSL, z níž se primárně TOP 09 odštěpila, na této vládě odmítla jakkoli participovat. Zásadním rozdílem mezi oběma stranami v první etapě jejich existence však byla míra jejich programové a ideologické vyhraněnosti. US jako formace odštěpená z ODS se sice vůči ní silně vymezila v morální rovině a rovněž v některých programových bodech, ale jinak na ní programově a ideologicky jednoznačně navazovala. Svým způsobem se stylizovala do role jakési obrozené a čisté ODS, odmítající praktiky neprůhledného financování, které byly v jádru krize uvnitř ODS předcházející jejímu rozštěpení na sklonku roku 1997. Naproti tomu TOP 09 se jako subjekt odštěpený z KDU-ČSL vůči původní straně nijak zvlášť nevyhranila a na druhé straně na ni ani nenavazovala svým programem, který byl navíc zpočátku značně vágní, takže TOP 09 působila alespoň navenek spíše jako volební konglomerát politických osobností než jako politická strana.

¹³ Program, který nově ustavená strana představila v kampani před zrušenými předčasnými volbami do Poslanecké sněmovny v roce 2009, byl velmi krátký, útržkovitý a málo konkrétní až na jednotlivé výjimky, jako byl např. explicitní slib „radikálního snížení provozních nákladů vlády o 20 %“, deklarace zachování podpor v nezaměstnanosti v stávající výši a rozsahu pouze pro ty, kdo přijdou o práci bez vlastního přičinění, kdo nedostanou odstupné, jež by nárok na získání podpory v čase odpovídajícím jeho výši rušilo, a kdo neodmítnou žádnou konkrétní nabídku pracovního místa zprostředkovanou úřadem práce, přičemž se zapojí do rekvalifikačních programů nebo odpracují 20 hodin veřejně prospěšných prací týdně s tím, že ostatní podpory budou sníženy na úroveň existenčního minima, záměr trestního postihu zaměstnávání „na černo“ jak na straně poskytovatelů takové práce, tak i na straně pracovníků, pokud tito zároveň pobírají nějaké sociální dávky, nebo záměr zrušit transakční daně (daň dědickou, darovací a z převodu nemovitosti) s tím, že příslušné majetkové transakce budou zdaněny příjmovou daní, od níž by pak byly osoby příbuzné zcela osvobozeny. Tyto konkrétní dílčí sliby, stejně jako některé další deklarované záměry, jako třeba postupné navyšování rozpočtových prostředků obcí a měst do 100 tisíc obyvatel tak, aby se snížil relativní rozdíl mezi „nejbohatším městem“ a „nejchudší obcí“ ve sdílených daňových příjmech na obyvatele z pětinašobku na 2,5-3 násobek, či některé navrhované změny v zákonu o zadávání veřejných zakázek (vyřazení firem s listinnými akciemi na majitele, u nichž nelze dohledat skutečného vlastníka, ze soutěží o veřejné zakázky, zavedení automatického institutu zrušení veřejné soutěže, pokud nejsou podány alespoň tři na sobě nezávislé platné nabídky, nebo podmínka, že uchazeč o veřejnou zakázku musí garantovat alespoň 30 % její realizace vlastními kapacitami), měly přitom zřetelně populistický

podtext nebo alespoň měly potenciál být u veřejnosti značně populární, ačkoli jinak se TOP 09 prezentovala jako konzervativní a přitom realistická a odpovědná strana rozhodně odmítající jakýkoli populismus a v obecné rovině se hlásila k „bolestivým, ale nezbytným reformám“, k jejichž přijetí „politici musí nalézt odvahu“. Konkrétní podoba těchto „bolestivých reforem“ ovšem v samotném programu z roku 2009 v podstatě chyběla, i když TOP 09 se zde obecně přihlásila k důchodové reformě založené na „více zdroje financování budoucích důchodů“, ke zvýšení spoluúčasti ve zdravotnictví, k zavedení školného na vysokých školách a snižování „mandatorních výdajů“ státního rozpočtu. V těchto případech ovšem vesměs chyběl i jen jakýkoli nástin základních parametrů takových opatření, přičemž tato zde byla podávána zastřeně a zaobaleně. Např. v souvislosti s vysokoškolským vzděláním a zavedením školného program TOP 09 z roku 2009 deklaroval: „Zasadíme se o efektivní systém stipendií a půjček, umožňující financovat všechny náklady na vzdělání tak, aby žádný talent nebyl ztracen ze sociálních důvodů. Pro zvýšení úrovně vysokoškolského vzdělání současně zavedeme osobní motivaci studenta (školné) jako součást zmíněných nákladů na vzdělání. Tento systém nebude mít diskriminační charakter, posílí odpovědný přístup ke vzdělání a zamezí zneužívání sociálního statusu studenta. Současně se zvýší propustnost sociálně slabých k vysokoškolskému vzdělání, neboť i dnešní náklady (být bez školného) nejsou nulové a neexistuje pro ně žádný systém půjček a podpor.“ Podobně relativizující či příslušné „nepopulární“ opatření změkčující proklamace ve spojení s nějakým všeobecně přijatelným, byť někdy sotva reálným pozitivním účinkem příslušného opatření (zvýšení sociální propustnosti systému vysokoškolského vzdělání i přes zavedení školného, posílení „mezigenerační rodinné solidarity“ v důchodovém systému zavedením soukromých fondů, kde budou lidé v aktivním věku adresně přispívat na důchod svých rodičů, zachování vysoké kvality zdravotní péče a ukončení stavu, kdy „opakující se chronické problémy s financováním českého zdravotnictví dopadají především na lékaře a odborný zdravotnický personál v podobě nízkých mezd za často vynikající práci“ apod.) byly pro zveřejněný program TOP 09 z roku 2009 zcela charakteristické. To vše zřetelně kontrastuje s programem publikovaným na konci března 2010, kde sice najdeme jednotlivé věty či delší pasáže převzaté zcela či téměř beze změn z programu z roku 2009, ovšem ve velmi odlišném kontextu a dikci, jež jsou mnohem přímočařejší, přičemž celý tento dokument byl i mnohonásobně delší, podrobnější a konkrétnější, pokud jde o dílčí programové záměry. Zajímavé přitom je, že na stranické preference TOP 09 samotné uveřejnění tohoto programu, jemuž se na přelomu března a dubna dostalo mimořádné publicity mj. i v souvislosti s kritickými výroky předsedy konkurenční ODS Petra Nečase na jeho adresu, nemělo podle všeho žádný zásadní vliv, když zaznamenaná změna v podpoře strany mezi březnem a dubnem 2010 byla statisticky nevýznamná jak v šetřeních CVVM, tak agentury STEM.

¹⁴ Podle výzkumu stranických preferencí CVVM k rozhodujícímu nárůstu voličské podpory, který TOP 09 bezpečně a trvale zařadil mezi jasné adepty na vstup do PS, došlo během léta a podzimů roku 2009, tedy dávno před tím, než strana jednoznačně deklarovala své konkrétní programové záměry. Na konci roku 2009 a během prvních měsíců roku 2010 tato podpora stagnovala nebo kolísala na úrovni, jež byla o něco nižší, než předchozí maximum z října 2009, i když stále s výraznou rezervou postačující k překonání pětiprocentní uzavírací klauzule. K dalšímu výraznějšímu nárůstu, který šetření CVVM díky svému načasování zachytilo pouze částečně, došlo až krátce před samotnými volbami v průběhu dubna a května 2010.

¹⁵ Přes tuto od počátku pečlivě kultivovanou personální fasádu TOP 09 je patrné, že skutečným lídrem de facto manažersky řídícím tuto stranu je její hlavní projektant Miroslav Kalousek, formálně zastávající funkci prvního místopředsedy.

¹⁶ V květnu 2010 podle výsledku pravidelného šetření CVVM činila průměrná hodnota sebezaražení na jedenáctibodové škále levice-pravice, kde levý okraj škály má hodnotu jedna a pravý jedenáct, 8,77 v případě stoupenců ODS a 8,24 u příznivců TOP 09. V říjnu 2011 tytéž hodnoty činily 8,40 v táboře ODS a 7,91 u TOP 09.

¹⁷ Absolutně necelých sto tisíc, v relativním vyjádření pak přibližně 1,5 procentního bodu.

¹⁸ Absolutní úbytek hlasů pro KSČM tak zřejmě souvisel především s neúčastí ve volbách a s postupným přirozeným poklesem její stabilní voličské základny, kterou dlouhodobě tvoří zejména lidé v důchodovém věku. Mezi prvovoliči měla KSČM podle výsledků exit

pollu jen mizivou podporu a ani mezi nevoliči z roku 2006 její podpora nedosahovala průměru.

¹⁹Podle výzkumu CVVM z ledna roku 2010 zadlužení ČR 50 % občanů považovalo tehdy za „velmi závažný problém“ a dalších 38 % za „závažný problém“. [Tabery 2010] Veřejné finance jako oblast, na kterou by se měla nová vláda nejdříve zaměřit, nejčastěji uváděli i respondenti exit pollu, když 53,6 % z nich zvolilo odpověď „snižte státní a veřejné zadlužení“ mezi až třemi možnostmi z devíti nabízených „doporučení“ nové vládě.

²⁰Jednou z nápaditých a také značně kontroverzních součástí této kampaně bylo rozesílání tzv. „Kalouskových složenek“ s výší státního dluhu na obyvatele domácnostem voličů.

²¹V případě TOP 09 to uvedlo 42 % respondentů, v případě ODS 44 %. U VV podíl takových vyjádření byl trochu nižší (36 %) a v případě ČSSD činil 34 %. I když se na první pohled může zdát, že rozdíl v hodnocení stran v tomto ohledu nejsou příliš velké, je třeba zde vzít v úvahu i velikost jejich podpory z hlediska stranických preferencí, které se do tohoto hodnocení vždy silně promítají. V předmětném výzkumu byl podíl stoupenčů ČSSD prakticky dvojnásobný proti podílu příznivců TOP 09 a i podíl preferujících ODS byl asi o polovinu vyšší. Z toho je zřejmé, že TOP 09 byla tehdy výrazně častěji než jiné strany vnímána jako ta, jejíž program umožňuje ekonomický růst, mimo okruh svých voličů.

²²Podle aktuálních výsledků šetření CVVM ze září 2011 [Šamanová 2011a] důvěra občanů, že pravice vládní strany „mají program umožňující hospodářský růst“ oproti loňskou výrazně poklesla, takže ODS s 32 % i TOP 09 30 % jsou v tomto ohledu hodnoceny prakticky stejně jako ČSSD (33 %) a třetí vládní strana VV je na tom ještě podstatně hůře (22 %).

²³Představitelé ČSSD ve svých reakcích často poukazovali na to, že schodky v období sociálnědemokratických vlád byly z velké části generovány transformačními náklady, ať již v souvislosti se sanací bankovního sektoru nebo se závazky privatizovaných podniků převzatými konsolidační bankou či agenturou, jež vesměs vznikly za předchozích pravicových vlád, že rozpočty pravicových vlád do roku 1997 byly skryté schodkové a formálně vyrovnané jen díky přesouvání části výdajů do mimorozpočtových fondů nebo nestandardním navyšováním příjmů z výnosů privatizace, že rozpočty v době svých vlád ČSSD nikdy neschvalovala sama, ale vždy s podporou buď KDU-ČSL a US-DEU nebo (v letech 2000-2002) ODS, že často kritizovaný nárůst tzv. mandatorních výdajů před volbami v roce 2006 byl dílem nikoli vlády, ale Poslanecké sněmovny, která napříč politickými stranami proti stanovisku vlády tehdy přijala řadu návrhů výrazně zatěžujících výdajovou stranu rozpočtu, že kritický nárůst schodku veřejných rozpočtů nastal v době Topolánkovy vlády v důsledku změn v daňových zákonech a v zákonu o sociálním pojištění, které výrazně redukovaly příjmy státu, a že historicky zdaleka nejvyšší a neplánovaný deficit kvůli zcela nerealistickému odhadu příjmů zaznamenal rozpočet na rok 2009, jehož autorem byl právě Miroslav Kalousek. Tyto protiargumenty bez ohledu na míru jejich faktické validity ovšem zjevně neměly na veřejné mínění mimo okruh přesvědčených stoupenčů ČSSD valný účinek.

²⁴Přesvědčení občanů o rozšířenosti korupce mezi veřejnými činiteli je velmi časté. Podle výsledků šetření CVVM uskutečněného krátce před volbami v březnu 2010 [Tabery 2011] si jen 5 % občanů tehdy myslelo, že zkorumpovaná je jen malá část veřejných činitelů. 23 % pak uvedlo, že se korupce týká většiny, i když méně než poloviční částí veřejných činitelů, 42 % soudilo, že zkorumpovaná je většina z nich, a podle 23 % jsou zkorumpovaní téměř všichni veřejní činitelé. Pokud jde o hodnocení úrovně korupce v různých oblastech a typech organizací či veřejných institucí, jednoznačně nejhorší hodnocení se pravidelně objevuje u politických stran, které při hodnocení analogickým školnímu známkování dostaly v posledním takovém šetření v březnu 2011 průměrnou známku 4,09. Problémem ovšem je, že tyto zdrcující posudky ze strany veřejného mínění na adresu aktérů politického života, jež by mohly ležet svědět k závěru, že právě zde leží kořeny volebního zemětřesení v stranickém systému a náhlého vzestupu zcela nových stran, jsou v podstatě konstantním jevem. Korupci jako „velmi naléhavý problém“ v první polovině minulého desetiletí označovaly stabilně dvě třetiny či více českých občanů, v roce 2007 to byly dokonce rovné tři čtvrtiny. [Červenka 2005, 2007] Před volbami do PS v roce 2010 toto mínění ohledně naléhavosti řešení korupce nebylo silnější než tehdy, když za „velmi naléhavé“ jej označovalo 68 % občanů. [Šamanová 2010b] Hodnocení míry korupce v politických stranách se v průběhu posledního desetiletí významně neměnilo a ani

přesvědčení o rozšířenosti korupce mezi veřejnými činiteli neprošlo žádným dramatickým nárůstem od roku 2004, odkdy CVVM ve svých šetřeních tuto otázku opakovaně pokládá svým respondentům. [Tabery 2010]

²⁵Zv. bottom-up charakter konfliktních linií předpokládá existenci rozdílných sociálních skupin s rozdílnými zájmy a postoji (sociální štěpení), které se navenek promítají do volby různých politických stran, jež tyto rozdílné, navzájem konfliktní zájmy a postoje reprezentují. Opačný přístup ke konfliktním liniím top-down je založen na předpokladu, že k politické strukturaci společnosti dochází působením samotných politických stran, které aktivně vytvářejí, oživují a pěstují konfliktní linie s cílem upevnit vazbu se svými voliči a vymezit se programově a ideologicky vůči konkurenci. [Chytilík, Eibl 2011] V praxi se zjevně uplatňují oba tyto mechanismy utváření a reprodukce konfliktních linií, přičemž existující rozpory založené na interakci směřující zdola nahoru mohou být následně cíleně kultivovány a posilovány v opačném směru.

²⁶Např. v březnu 2006, nedlouho před „patovými“ volbami do PS, v nichž tehdy „levice“ (ČSSD a KSČM) získala 100 mandátů, stejně jako „pravice“ (ODS, KDU-ČSL a SZ), se v rámci jedenáctibodové škály levice-pravice k levici a levému středu (body 1-5 škály) přihlásilo 32 % respondentů, ke středu (bod 6) 22 % a k pravému středu či pravici 36 % dotázaných s 10 % nerozhodnutých. V září 2009, nedlouho před tím, než se měly uskutečnit následně zrušené předčasné volby do PS, to bylo zleva doprava 33 %, 22 % a 37 % při 8 % nerozhodnutých. V květnu 2010, tedy bezprostředně před volbami do PS, to pak bylo 31 %, 23 % a 36 % s 10 % nerozhodnutých. Mezi těmito výsledky neexistuje žádný statisticky významný rozdíl.

²⁷Od jejího vzniku, kdy v září 2010 podle prvního šetření CVVM konaného po jejím jmenování vládě důvěřovalo 42 % občanů, se důvěra k ní hned v dalším měsíci propadla na 30 % a v následujícím půlroce nepřekročila 34 %, aby pak po propuknutí vnitrokoalicií krize na jaře 2011 klesla na úroveň okolo či dokonce pod hladinou jedné pětiny. [Kunštát 2011a, 2011b]

²⁸Do tohoto počtu jsou zahrnuti i senátoři, kteří byli zvoleni v roce 2004 za jiné strany a do roku 2010 přestoupili nebo znovu kandidovali do Senátu jako kandidáti některé z koaličních stran, což byla v těchto případech prakticky výlučně TOP 09. Výjimky v tomto ohledu tvořili pouze senátoři Rostislav Slavotínek (KDU-ČSL za obvod 58 Brno-město), Vlastimil Balín (KSČM za obvod 4 Most) a Liana Janáčková (nez. za obvod 70 Ostrava-město).

²⁹Samozřejmě, vzhledem k významu a k postavení, které Poslanecká sněmovna má v českém politickém systému, je zisk 118 mandátů pro strany pravého středu či pravice zcela nepochybně „historickým vítězstvím pravice“, které v žádných předchozích volbách do PS nemělo obdoby. O tom ostatně jasně svědčí kurz vládní politiky a přijímání reform, jež jsou jednoznačně pravicové a jimž ani levicový Senát, ani levicí ovládané kraje nemohou účinně bránit nebo je alespoň korigovat. Nicméně je však zřejmé, že tento výsledek nebyl důsledkem zásadního obratu společnosti doprava, protože k ničemu takovému v roce 2010 prostě nedošlo.

³⁰V roce 1996 v něm ovšem ještě figurovala posléze bez náhrady vypadnuvší krajně pravicová SPR-RSČ, která těžila svoji volební podporu převážně z protestních hlasů opozičně laděných voličů.

³¹V roce 1992 byl podíl propadlých hlasů do české části obou komor Federálního shromáždění ještě podstatně vyšší, než tomu bylo v případě hlasování do ČNR, protože hned dvě strany (ODA a HSD-SMS), které se těsně dostaly nad pětiprocentní hranici uzavírací klauzule ve volbách do ČNR, ji těsně nepřekonalily ve volbách do FS. Zde podíl propadlých hlasů činil 26,8 % v případě Sněmovny národů a 25,9 % ve Sněmovně lidu.

³²Ve volebním modelu CVVM se KDU-ČSL pohybovala pod pětiprocentní hranicí zcela systematicky celé poslední tři měsíce před volbami, stejně jako SZ, u níž ovšem až na dvě výjimky z počátku roku 2010 to byl fakticky trvalý stav již od srpna 2009. V nezveřejňovaném volebním modelu STEM (namísto něj tato agentura ve svých volně dostupných tiskových zprávách uveřejňuje odhad počtu hypoteticky získaných mandátů) křesťanští demokraté mezi stranami postoupivšími do PS nechyběli až do dubna 2010, ovšem z údajů o stranických preferencích bylo zřejmé, že se strana pohybuje na samé hranici volitelnosti a že její podpora má spíše sestupnou tendenci, což potvrdil i poslední výzkum STEM před volbami z přelomu dubna a května 2010, podle kterého se KDU-ČSL ocitla pod prahem volitelnosti. SZ se nad pětiprocentní hranici ve volebním modelu STEM dostala velmi těsně naposledy v září 2009, přičemž s touto výjimkou byla pod ní již od června 2009.

³³Výrazný úspěch tehdy strana nezaznamenala ani ve své domovské Praze s výjimkou těch městských částí, kde již byla v zastupitelstvu.

³⁴V tomto ohledu velmi známým příkladem byla strana Důchodci za životní jistoty, která po ne zcela zanedbatelných volebních výsledcích v letech 1992 (3,77 % ve volbách do ČNR, kdy kandidovala ještě jako Hnutí důchodců za životní jistoty) a 1996 (3,09 %) zaznamenala na jaře 1998 náhlý a velmi strmý vzestup preferencí u všech agentur tehdy pravidelně realizujících výzkumy veřejného mínění. V květnu 1998 jí šetření tehdejšího Institutu pro výzkum veřejného mínění (IVVM) přisoudilo 10 % v stranických preferencích a u agentury Sofres-Factum to bylo 11,2 %. I když květnový výzkum STEM tehdy naznačoval relativně nižší podporu DŽJ (6 %), i tento výsledek nasvědčoval tomu, že by se strana mohla v červnových volbách dostat mezi parlamentní strany. Zvláště když pak ještě tři týdny před volbami další výzkum IVVM v podstatě potvrdil předchozí výsledek tím, že zaznamenal stranické preference DŽJ ve výši 9 %. Volby přesto skončily pro DŽJ neúspěchem, když v nich získala ještě o tři setiny procenta hlasů méně než v roce 1996. Značné výkyvy v podpoře a relativně horší výsledky ve volbách, než jaké naznačovaly některé předvolební průzkumy, se ovšem vyskytly i u jiných mimoparlamentních nebo nových stran, jako tomu bylo např. rovněž v roce 1998 v případě Unie svobody, již ještě květnový výzkum STEM v stranických preferencích přisuzoval podporu 14 % občanů (IVVM a Sofres-Factum tehdy zaznamenaly podporu US nižší úrovní okolo 9 %), přičemž záhy po svém založení v lednu 1998 se tato strana dostala poměrně výrazně nad 10 % i v průzkumech dalších agentur (zde je třeba mít na paměti, že tyto údaje se vesměs týkaly stranických preferencí, jež zahrnovaly i nerozhodnuté a nevoliče, takže předpokládaný volební zisk strany na základě takových výsledků mohl být podstatně vyšší). V porovnání s tím reálný volební výsledek US (8,6 %) byl nesporně zklamáním. Dalším příkladem pak byl výsledek SZ ve volbách v roce 2006, když po náhlém vzestupu podpory strany v únoru a v březnu se její stranické preference dostaly v dubnu na 10 % (podle STEM i CVVM), což ukazoval ještě i výzkum CVVM uskutečněný necelý měsíc před volbami na začátku května, který zjišťoval již přímo voličské preference pomocí uzavřené otázky zaměřené na reálně kandidující strany. Skutečný výsledek SZ (6,3 %) byl tehdy výrazně slabší.

³⁵V květnovém výzkumu CVVM v roce 2010 byla respondentům pokládána mj. otázka na vztah k preferované straně. Mezi příznivci VV se tehdy ukázal relativně nejvyšší podíl těch, kteří svůj vztah ke straně charakterizovali výrokem, že se jim nelíbí žádná strana, ale tato jim nejméně vadí, což uvedla třetina z nich.

³⁶Např. Suverenita – blok J. Bobošíkové, pro kterou ve volbách hlasovalo 3,67 % voličů, se v šetřeních CVVM statisticky měřitelným způsobem prakticky neobjevila, když pouze jednou na konci září 2009 podíl respondentů preferujících tuto stranu dosáhl alespoň 1 %.

³⁷Z výsledků dlouhodobě opakovaných šetření vztahu voličů k preferované straně vyplývá, že valence voličů k politickým stranám zesiluje vždy před volbami během předvolební kampaně a naopak v mezivolebním období oslabuje. [Kunštát 2011c] To se projevilo i v období před volbami v roce 2010, které bylo navíc specifické tím, že díky předčasným volbám, na něž ze známých důvodů nakonec nedošlo, předvolební období spojené s de facto nepřetržitou kampaní trvalo více než rok od pádu Topolánkovy vlády na jaře 2009 a následného uzavření dohody politických stran o posléze zrušených předčasných volbách. Zároveň ovšem v tomto období realizovaná šetření zaznamenávala relativně sníženou deklarovanou ochotu občanů účastnit se voleb, která se od srpna 2009 do března 2010 většinou pohybovala pod hladinou 60 %, zatímco v letech 2007, 2008 a ještě i v první čtvrtině roku 2009 byla pravidelně, i když třeba jen těsně nad ní. Relativně nižší byl také podíl těch, kteří ve výzkumech deklarovali preferenci nějaké konkrétní strany. Ten v období od srpna 2009 do května 2010 v podstatě nikdy významně nepřekročil 70 % a v některých měsících byl i poměrně výrazně pod touto hranicí, jako např. v říjnu 2009, kdy činil jen 63 %, což byl po volbách v roce 2006, odkdy je ve výzkumech otázkou na preference pokládána pod filtrem jen respondentům, kteří nevyloučili svou volební účast, až do té doby jev poměrně řídký. Před volbami v roce 2006 [Kunštát 2006] navíc podíl respondentů deklarujících svou preferenci některé strany výrazně narostl, což se v roce 2010 ani těsně před volbami v době vrcholící kampaně v podstatě neobjevilo. Pozoruhodnou zvláštností posledních voleb z hlediska předvolebních výzkumů byla také okolnost, že deklarovaná volební účast, ve výzkumech CVVM tradičně zjišťovaná otázkou se čtyřbodovou škálou odpovědi, tentokrát statisticky odpovídala skutečné účasti a byla dokonce v rámci statistické chyby absolutně nižší (61 % podle posledního předvolebního šetření z května

2010 proti skutečné účasti ve výši 62,6 %), ačkoli v minulosti u všech typů voleb byla deklarovaná účast vyšší než účast skutečná, a to často velmi výrazně. Volby do PS do roku 1998 v tomto ohledu tvořily sice jistou výjimku s jen malými, statisticky nesignifikantními rozdíly, což ale bylo dáno pravděpodobně tím, že účast v těchto volbách, všeobecně vnímaných jako volby zdaleka nejvýznamnější, byla tehdy na rozdíl od ostatních typů voleb poměrně vysoká (vždy výrazně nad 70 %), takže prostor pro podstatně vyšší deklarovanou volební účast tu prakticky chyběl. V případě voleb do PS v roce 2002 se ovšem rozdíl objevil, a to velmi výrazný, když deklarovaná účast těsně před nimi činila 73 % [Kunštát 2002], což víceméně odpovídalo skutečné účasti ve volbách v roce 1998, zatímco skutečná účast v roce 2002 byla jen 58 %. Také v roce 2006 deklarovaná volební účast před volbami (69 %) převyšovala skutečnou účast (64,5 %), byť výrazně méně než v roce 2002, což ale mohlo být způsobeno značným nárůstem volební účasti oproti minulým volbám, na kterém se pravděpodobně podepsala hlavně intenzivní mobilizace voličů oběma největšími stranami během mimořádně vyhrocené kampaně, která se projevila i – v porovnání s rokem 2002 mnohem výraznějším – posílením vazby voličů na strany v předvolebním období. [Kunštát 2011c] V roce 2010 bezprostředně před volbami sice deklarovaný vztah k preferované straně nebyl výrazně slabší než o čtyři roky dříve [tamtéž], ale, jak bylo naznačeno výše, samotný podíl těch, kdo měli jasnou preferenci některé strany, byl mnohem nižší, stejně jako deklarovaná ochota zúčastnit se voleb. Vzhledem k tomu, že skutečná účast ve volbách se příliš nelišila od účasti ve volbách 2006, můžeme z toho usuzovat, že podstatná část voličů o svojí účasti ve volbách a především o tom, koho budou volit, rozhodovala až v posledních týdnech či dnech před volbami, což ostatně potvrzují i dále zmiňované údaje z exit pollu. Je celkem nabíledni, že vztah těchto voličů k jimi vybraným stranám nemohl být příliš pevný. Deklarovaný vztah k preferované straně je také sám o sobě výrazně slabší, než jaký zcela pravidelně zaznamenávaly kontinuální výzkumy CVVM a IVVM do roku 1998. [Kunštát 2011c]

³⁸Zajímavou skutečností, která s tím může do jisté míry rovněž souviset, je pokles podílu lidí, kteří se identifikují s nějakým světónázorovým politickým nebo ideologickým proudem. [Červenka 2011a]

³⁹V případě ČSSD to byli například její krajský hejtmani Michal Hašek, Josef Novotný a Milada Emmerová nebo poslanec a předseda Sdružení nájemníků ČR Stanislav Křeček, který figuroval až na 18. místě pražské kandidátky. V Ústeckém kraji se na kandidátce ČSSD mezi zvolené poslance díky preferenčním hlasům z 6. pozice posunul i odstavený populární krajský lídr a kandidát na hejtmana z krajských voleb v roce 2008 Jaroslav Foldyna, který přitom přeskočil právě Petra Bendu, jenž jako šéf regionální organizace ČSSD stál za jeho tehdejšími odstavením. V Praze na kandidátce ODS kromě jiných byl ze 17. místa zvolen i Marek Benda, na Královéhradecku pak z 6. místa také dlouholetá poslankyně Zdenka Horníková. Ve Středočeském kraji za VV ze 7. místa jako první postoupil i bývalý šéf středočeské dopravní policie vystupující dlouhodobě jako moderátor dopravního servisu TV Nova Stanislav Huml.

⁴⁰Do tohoto počtu nejsou zahrnuty změny na předních místech kandidátní listiny, jež neměly vliv na to, kdo získá či nezíská mandát.

⁴¹Z posledního místa kandidátky za ODS postoupili Jan Florián v Praze a Jan Pajer na Královéhradecku. Z předposledního místa v Pardubickém kraji jako první pak mandát za ODS získal Jaroslav Martinů, kterého zde doplnili na 16. místě čtvrtý od konce Radim Jirout a jako nejvýše postavený z 9. místa Jan Čechlovský. Na Karlovarsku, kde ODS získala jen jeden mandát, který připadl čtvrtému z kandidujících, starostovi Ostrova Janu Burešovi, poslední kandidátka Olga Vodičková s téměř 8 % preferenčních hlasů byla první nepostupující, zatímco bývalý poslanec Miloš Patera a Lubomír Suk na prvních dvou místech kandidátky skončili na 6. a 8. nepostupované místo. Kompletní výměna poslanců za ODS proběhla i na Liberecku, kde bývalé poslance Macha a Hasila stojící v čele kandidátní listiny nahradili Vít Němeček z 6. a Ivana Weberová z 9. místa. Z posledního místa na kandidátce ovšem postoupil i Jan Farský kandidující za TOP 09 na Liberecku, z předposledního pak na Vysočině za tutéž stranu první postupující Aleš Roztočil.

⁴²V případě KSČM a ČSSD to bylo právě jen jednou, když v Pardubickém kraji prvního kandidáta v pořadí za KSČM a dosavadního poslance Václava Snopka přeskočila o pouhých osm preferenčních hlasů čtvrtá v pořadí Květa Končická a když ČSSD jako všechny ostatní strany s výjimkou KSČM přišla o volebního lídra v nejmenším Karlovarském kraji, kde poslance Jaroslava Fialu z předposledního místa přeskočil karlovarský hejtman Josef Novotný. TOP 09 přišla o dva ze svých lídrů,

v případě VV se do PS nedostali tři kandidáti z prvního místa. Kamenem úrazu pro ně v tomto ohledu byly vždy kraje Karlovarský a Pardubický, k čemuž v případě VV přibýlo ještě Královéhradecko. Ve všech těchto třech krajích své nejvýše nasazené kandidáty neprosadila ani ODS.

⁴³ To byl případ VV, u KSČM to bylo v pěti krajích, u ČSSD v sedmi, přičemž změna pořadí nastala u deseti kandidátů, u TOP 09 v deseti krajích pořadí změnilo dvanáct kandidujících a v případě ODS se změny týkaly devíti volebních krajů, přičemž beze změn zůstaly jen kraje Středočeský, Zlínský, Moravskoslezský, Jihomoravský a Ústecký.

⁴⁴ Rozdíl v tomto ohledu mezi jednotlivými politickými tábory jsou patrné nejen z toho, v jakém měřítku přistoupily k využívání preferenčních hlasů. V případě obou levicových stran byla úroveň „záškodnického“ či „defenestračního“ kroužkování v intencích protestních iniciativ výrazně nižší, což je patrné dáno jak samotným vztahem jejich přesvědčených voličů k nim, tak zcela přirozeně i sociální a demografickou skladbou jejich elektorátů, který zcela jistě není typickou cílovou skupinou, kterou by v masovém měřítku mohly oslovovat a přesvědčit mobilizační kampaně primárně vedené v prostředí internetu a sociálních sítí, jako je Facebook. Voliči těchto stran, pokud už preferenční hlasy využili, je poměrně často přidělovali kandidátům na předních místech kandidátních listin včetně samotných krajských lídrů, případně je směřovali ke známým a výrazným představitelům strany, kteří se z nějakého důvodu ocitli na de facto nevolitelných místech kandidátky a ke kterým mají voliči přitom zvláště pozitivní vztah. To bylo naprosto zřejmé zejména u voličů ČSSD, kteří preferenční hlasy z nevolitelných míst posunuli vpřed některé výrazné a poměrně známé osobnosti, o nichž byla zmínka již dříve, i když tím patrně ne vždy zrovna museli potěšit stranické vedení, a to dost možná i zcela záměrně, což by mohl být třeba případ někdejšího krajského kandidáta na hejtmana v Ústeckém kraji Jaroslava Foldyna, jehož odstavení na vedlejší kolej po vítězství krajských volbách v roce 2008 vyvolalo v ČSSD značné pnutí. Naproti tomu zejména u ODS mělo využívání preferenčních hlasů vyloženě konfrontační charakter, když část silně loajálních voličů strany tímto způsobem podpořila její vedení a přidělovala preferenční hlasy kandidátům na předních místech, zatímco podstatná část jiných voličů strany naopak důsledně hlasovala „defenestračně“ a svůj postup se otevřeně snažila i koordinovat, což se mnohde zdařilo nad očekávání úspěšně. I zde se navíc přitom zřejmě řešily vnitrostranické konflikty mezi různými tábory a skupinami uvnitř strany, které se před tím promítly do sestavování kandidátek. U TOP 09, která doposud je svým způsobem novou a přitom vnitřně alespoň prozatím velmi soudržnou a kompaktní stranou, jejíž vedení mezi vlastními příznivci nevzbuzuje žádné přehnané negativní reakce, by sklon voličů k „defenestračnímu“ preferenčnímu hlasování neměl být apriorně zvláště silný. Na druhé straně však právě elektorát TOP 09, z velké části tvořený mladšími lidmi z „internetové“ a „facebookové“ generace, kteří vesměs mají ke svojí preferované straně málo pevný vztah, je přesně tou skupinou, již by apel podobných výzev mohl šířeji oslovovat. Výsledky voleb přitom ukazují, že i voliči TOP 09 využívali práva rozdělovat preferenční hlasy kandidátům poměrně často, i když nikoli tak často a především cíleně, jako tomu jednoznačně bylo v případě ODS. Značná část preferenčních hlasů voličů TOP 09 směřovala „pozitivně“ k výrazným a respektovaným osobnostem mezi kandidáty strany v čele jejím předsedou Karlem Schwarzenbergem, který jich v Praze na prvním místě kandidátky obdržel 26,5 %, respektive 46 tisíc, ale třeba i k dlouholetému náčelníkovi horské služby Rudolfovi Chladovi, který byl zvolen jako jediný ze třetího místa kandidátky v Karlovarském kraji, Leoši Hegerovi, Jiřímu Skalickému a mnoha dalším kandidátům, zejména těm ozdobeným řadou akademických a vědeckých titulů. Na druhou stranu zřetelné náznaky preferenčního hlasování podle modelu doporučeného iniciativou Defenestrace 2010 jsou patrné v některých krajích, a to hlavně tam, kde na čele kandidátky stojí političtí veteráni z řad KDU-ČSL s ne vždy zcela nekontroverzní politickou minulostí, což byl případ Pavla Severy na Pardubicku nebo i Vlasty Parkanové v Jihočeském kraji, kde z dvacátého a od konce třetího místa na kandidátce jako celkové druhý v pořadí postoupil Martin Gregora, zatímco Vlasta Parkanová jako krajský lídr postupovala do sněmovny až ze třetího místa a jako vůbec poslední zvolená poslankyně za TOP 09 v tomto kraji. Rovněž v Plzeňském kraji, kde jinak zcela bezpečně z prvního místa a s vysokým podílem preferenčních hlasů postoupil dlouholetý poslanec KDU-ČSL Jaroslav Lobkowicz, získali zejména poslední dva kandidáti nápadně zvýšený podíl preferenčních hlasů, který u posledního dokonce těsně překročil práh 5 %, což ale zde stačilo jen na druhé nepostupové místo. Tendence k udělování preferenčního hlasu pak zcela zjevně přispěla

ke zvolení Jana Farského z posledního místa na kandidátce TOP 09 v Libereckém kraji, kde jako starosta Semil většinu preferenčních hlasů nasbíral mimo svůj domovský okres. V případě VV pak byla frekvence využití preferenčních hlasů obecně nižší, avšak i zde bylo „defenestrační“ hlasování patrné např. v Libereckém kraji, kde jako lídr kandidoval bývalý krajský hejtman za ODS Petr Skokan.

⁴⁵ Ať už jde o pouhou náhodu či nikoli, faktem je, že při o něco nižší volební účasti v porovnání s rokem 2006 počet neplatných hlasů absolutně narostl o cca 13 tisíc.

⁴⁶ Fischerova vláda jako celek se těšila po celou dobu svojí existence vysoké důvěře [Kunštát 2010a] a byla velmi pozitivně hodnocena i z hlediska programu, činnosti, komunikace s veřejností a personálního obsazení. [Červenka 2010] Nicméně navzdory tomu s výjimkou jejího předsedy prakticky žádný její člen se netěšil převažující důvěře veřejnosti. V nejlepším případě byl podíl důvěry a nedůvěry u nich vyrovnaný, u většiny pak podíl nedůvěry více či méně převažoval a řadu ministrů velká část veřejnosti vůbec neznala ani po mnoha měsících v úřadě. [Kunštát 2010b] Z toho lze vyvozovat, že výše uvedené pozitivní hodnocení Fischerovy vlády mělo jen velmi málo společného s jejím reálným fungováním a působením a že bylo z velké části výsledkem jakési projekce mlhavých pozitivních představ veřejnosti o ní, jež pravděpodobně přímo vyvěraly z toho, že mělo jít o vládu primárně „nestranickou“.

⁴⁷ Viz vývoj spokojenosti s politickou situací ve výzkumech CVVM. [Kunštát 2010a, 2011a, 2011b]

⁴⁸ O relativním úspěchu ODS lze hovořit zejména v kontextu debaklu, který strana utrpěla o dva roky dříve v senátních volbách na podzim 2008, kdy obhájila pouze tři mandáty v tradičně pravicových obvodech v Praze, zatímco ČSSD jako její hlavní konkurent zvítězila s výjimkou jednoho obvodu, kde uspěla kandidátka KSČM, ve všech obvodech zbývajících a získala tehdy 23 mandátů. Samozřejmě v porovnání s rokem 2004, kdy tehdy naopak vládní ČSSD v senátních volbách zcela propadla bez zisku jediného mandátu, zatímco ODS jich získala 18, byl tento výsledek skromnější a fakticky znamenal ztrátu deseti křesel.

⁴⁹ Byli to Jaromír Štětina na Praze 10, kde minule kandidoval za Stranu zelených, a v obvodu Karlovy Vary Jan Horník, bývalý člen ODA, dlouholetý starosta Božího Daru a karlovarský krajský zastupitel, který v roce 2004 kandidoval do Senátu za sdružení Spojení demokraté-Sdružení nezávislých.

⁵⁰ Kromě již zmiňované Ludmily Müllerové to byl Igor Petrov v obvodu Frýdek-Místek a také Bedřich Moldan, který byl v roce 2004 zvolen jako senátor za ODS v obvodu Kutná Hora a který v roce 2010 kandidoval namísto Karla Schwarzenberga na Praze 6, kde postoupil do druhého kola, v němž pak velmi těsně o sedmdesát hlasů prohrál s Petrem Bratským z ODS.

⁵¹ Z nich pouze dva další postoupili do druhého kola, a sice Věra Kovářová v obvodu Beroun, kde proti ní svůj senátní post obhájil Jiří Oberfalzer z ODS, a v obvodu Kutná Hora Zdeněk Nováček, jehož výrazným rozdílem ve druhém kole porazil kandidát za ČSSD Jaromír Strnad.

⁵² Byl jím v obvodu Frýdek-Místek Stanislav Czudek, kterého ve druhém kole nevelkým rozdílem porazil vítěz prvního kola Petr Gawlas kandidující za ČSSD.

⁵³ Hnutí Severočesí.cz fakticky navázalo na komunální mostecké Sdružení Mostčané Mostu, které zde v roce 2006 s převahou vyhrálo volby do městského zastupitelstva, což v roce 2010 s ještě výraznějším ziskem zopakovalo.

⁵⁴ V obvodu Ústí nad Labem za hnutí kandidoval někdejší komunistický senátor za tento obvod (v období 1998-2004), krajský zastupitel a dlouholetý starosta Telnice Jaroslav Doubrava, který v barvách nového uskupení odvedl porážku svému soupeři z roku 2004 a dosavadnímu senátorovi Pavlu Sušickému z ODS, ačkoli do druhého kola postupoval až jako druhý. V obvodu Most pak s velkou převahou v prvním i ve druhém kole, v němž se utkala s kandidátem za ČSSD Zdeňkem Brabcem, zvítězila dětská neuroložka z mostecké nemocnice a od roku 2002 mostecká zastupitelka Alena Dernerová, původně zvolená za SNK-ED a od roku 2006 za Sdružení Mostčané Mostu, která se do širšího povědomí veřejnosti dostala zejména díky značně medializované kauze z roku 2009, kdy se jí vedení mostecké nemocnice údajně na nátlak krajských politiků pokusilo propustit za její veřejnou kritiku nevhodných nákupů zdravotnické techniky společností Krajská zdravotní a. s., spravující nemocnice patřící Ústeckému kraji.

⁵⁵ Jedním z možných vysvětlení tohoto lokálního fenoménu je velmi zvláštní politická situace v tomto kraji, kde od roku 2000 nepřetržitě vládne koalice ODS a ČSSD. Ta zde vznikla po prvních volbách

do zastupitelstev krajů v roce 2000, jež na počet hlasů (28,22 % i mandátů (18) vyhrála těsně KSČM před ODS (26,75 % a 17 mandátů), za níž s odstupem následovala ČSSD (17,24 % a 11 mandátů) a tehdejší Čtyřkoalice (13,24 %). Jelikož se sociální demokracie tehdy striktně distancovala od jakékoli koaliční spolupráce s komunisty a jelikož ODS s Čtyřkoalicí neměla v zastupitelstvu ani zdaleka většinu, došlo nakonec po značně dramatickém jednání k vytvoření nejtěsnější většinové koalice mezi ODS a ČSSD, když ČSSD vyloučila z účasti na krajské koalici i Čtyřkoalicí, o jejíž zapojení ODS tehdy usilovala. Ve volbách o čtyři roky později ODS s téměř 40 % hlasů sice sama získala absolutní většinu mandátů (28), takže mohla vytvořit radu kraje bez účasti kohokoli dalšího a odsunout tím třetí ČSSD (15,29 % a 10 mandátů) vedle druhé v pořadí KSČM (25,26 % a 17 mandátů) do opozice, ovšem ODS místo toho upřednostnila pokračování v koalici s ČSSD, byť s výrazně pozměněným poměrem sil v radě. Během obou těchto volebních období se přitom mezi oběma jinak antagonistickými stranami, respektive mezi některými jejich představiteli v tomto kraji zjevně vytvořily četné zájmové vazby, což se stalo terčem ostré kritiky z mnoha stran. Před krajskými volbami v roce 2008 se i proto ČSSD, která v radě kraje hrála jen symbolickou roli, vyslovila rezolutně proti další spolupráci s ODS, což učinila i v ostatních krajích, ale právě na Ústecku, kde volebním lídrem a kandidátem na hejtmana za ČSSD byl Jaroslav Foldyna, to bylo velmi jednoznačné. Nicméně po volbách, které zde ČSSD s 32,78 % hlasů a 22 mandáty tentokrát jasně vyhrála před ODS (20,57 % a 13 mandátů) a KSČM (18,39 % a 12 mandátů), jež v zastupitelstvu kraje doplnili právě i nově zformovaní Severočeši.cz s osmi mandáty, došlo k tomu, že Foldyna, který i po volbách, v nichž mj. získal zdaleka nejvyšší počet preferenčních hlasů, striktně odmítal pokračování v koalici s ODS, byl odstaven z povolebního vyjednávání o složení rady. V ní následně s ČSSD opět zasedla ODS a také jeden nezávislý zvolený za hnutí Severočeši.cz, od něhož se po volbách distancoval. Namísto Foldyna pak byla do funkce krajské hejtmanky zvolena dvojka na kandidátní listině ČSSD Jana Vaňhová. To v kraji celkem přirozeně vyvolalo velmi negativní reakci, která bezpochyby výrazně nahrála úspěchu Severočešů.cz v senátních a stejně tak i komunálních volbách na podzim 2010, když ti kromě jiného svoji kampaň stavěli na tvrzení, že jsou v kraji jedinou skutečnou opozicí.

⁵⁶Jen nedlouho před senátními volbami ve výzkumu zaměřeném na důvěru k politickým stranám na tom VV spolu s TOP 09 byly o poznání lépe než ODS a naopak nikoli významně hůře než ČSSD. [Šamanová 2010a] O rok později byla situace v tomto ohledu zejména v případě strany VV samozřejmě dramaticky odlišná, i když výrazně hůře hodnocenými byly i TOP 09 a ODS. [Šamanová 2011a, Kunštát 2011d]

⁵⁷To podtrhla i naprostá marginalizace ve sněmovních volbách relativně úspěšných stran SPOZ a Suverenita, které do senátních voleb nasadily poměrně vysoký počet kandidátů, jejichž podpora zůstala vesměs mizivá.

⁵⁸Výjimku v tomto směru tvořila svého času tzv. Čtyřkoalice, v níž se spojila v reakci na opoziční smlouvu čtveřice menších stran KDU-ČSL, US, ODA a DEU. Čtyřkoalice aspirovala na to stát se jednotnou velkou stranou, čímž chtěla zabránit marginalizaci svých jednotlivých členů, jež jim jako malým stranám údajně hrozila v případě, kdyby ODS a ČSSD prosadily změny volebního systému a ústavy podle svých představ, a poměrně dlouho vedla žebříčky stranických preferencí, přičemž v letech 1998 a 2000 výrazně uspívala v senátních volbách, čímž fakticky zabránila ODS s ČSSD přijmout jakékoli ústavní změny, když tyto strany přišly nejprve o ústavní a posléze i prostou většinu v Senátu. Čtyřkoalice se ovšem ukázala být vnitřně nesourodou a nestabilní. Uskupení, které se po sloučení US a DEU a po odchodu ODA z něj přeměnilo na Koalici, zůstalo ve volbách do PS v roce 2002 značně za očekáváním, přičemž bezprostředně po nich zaniklo, když obě do něj zapojené strany ve sněmovně vytvořily dva oddělené stranické kluby, i když společně vstoupily do koalice s vítěznou ČSSD.

⁵⁹Karel Schwarzenberg jako volební lídr TOP 09 v Praze získal 46 087 preferenčních hlasů, respektive 26,51 %, k čemuž se v absolutním, ani relativním vyjádření nikdo další už ani nepřiblížil, a to v žádném kraji za žádnou stranu. Právě s Karlem Schwarzenbergem v čele TOP 09 v Praze dokonce porazila zde až do té doby vždy zcela suverénní ODS.

⁶⁰Ostatní představitelé TOP 09 jsou mezi veřejností vesměs málo známí, případně ve vztahu k nim výrazně převažuje nedůvěra. To druhé platí nejen pro Miroslava Kalouska, ale i ministry Jaromíra Drábka či Leoše Hegera, stejně jako pro místopředsedkyni PS Vlastu Parkanovou. Nepříliš známým a převážně negativně vnímaným z pohledu veřejnosti je i předseda poslaneckého klubu strany Petr Gazdík, prakticky zcela neznámými jsou další místopředsedové strany Pavol Lukša, Marek Ženíšek i nedávno odstoupivší Ludmila Müllerová. [Kunštát 2011e, 2011f]

⁶¹To ostatně do jisté míry dokládají např. odchody Miloše Zemana z čela ČSSD či Václava Klause z vedení ODS, které také nepřinesly zásadní propad podpory těchto stran, ačkoli oba jako předsedové a hlavní strůjci úspěšného vzestupu těchto subjektů ve své době zastíňovali své spolustraníky do té míry, že se o obou mnohdy mluvilo jako o „stranách jednoho muže“.

⁶²Na poměrně výrazné vítězství ČSSD poukazovaly nejen předvolební výzkumy, ale stejně tak i velmi sebevědomá a takticky zřejmě nepřilíš šťastná prohlášení tehdejšího předsedy strany Jiřího Paroubka i jiných představitelů stranického vedení, která velmi často v nejrůznějších souvislostech označovala stranu za „jistého vítěze“ nadcházejících voleb. Namísto mobilizace voličů byl ovšem účinek takových sdělení očividně opačný, když voliči naklonění ČSSD zůstali částečně doma a částečně se na poslední chvíli rozhodli podpořit jinou stranu.

⁶³V červnu a v září 2011.